

HUR KAN MAN UTVECKLA SOCIALTJÄNSTENS ARBETE MED KONTAKTFAMILJ FÖR ATT ÖKA BARNENS DELAKTIGHET?

**Rapport från ett EBP-projekt på FoU Nordost om insatsen
kontaktfamilj.**

Författare: Agneta Nilsson och Lotta Berg Eklundh

FoU-rapport 22/2015

Innehållsförteckning

Sammanfattning	4
Del I Inledning samt tidigare forskning och teoridel	5
Kapitel 1 Inledning med syfte, frågeställningar och disposition.....	5
Inledning.....	5
Problemformulering	5
Mål	6
Syfte och frågeställningar.....	6
Frågeställningar	6
Avgränsning	6
Definitioner	7
Angående rapportförfattarna	7
Disposition	7
Kapitel 2 Tidigare forskning om insatsen kontaktfamilj och teoretiska utgångspunkter.....	8
Om insatsen kontaktfamilj	8
Tidigare forskning	8
Teoretiska utgångspunkter	11
Barnperspektiv, barnens delaktighet och det nya barndomsparadigmet	11
Utvecklingsekologiskt perspektiv	13
Om handlingsutrymme utifrån barnperspektivet.....	14
Varför har anhörigperspektivet betydelse för arbetet med insatsen kontaktfamilj?.....	15
KASAM, resiliens och bemästrande	16
Risk och skydd	17
Sammanfattning av teoretiska perspektiv.....	18
Del II Metod	19
Kapitel 3 Metod och genomförande	19
Inledning.....	19
Styrgrupp och arbetsgrupp för projektet	19
Beskrivning av arbetsgruppen och teman för arbetet.....	20
Presentation av intervjuer och fokusgrupper.....	22
Intervjuer av socialarbetare	22
Intervjuer av unga vuxna.....	22
Fokusgrupper.....	23
Metodövervägande	23
Validitet, reliabilitet och generaliserbarhet	24
Evidensbaserad praktik – uppföljning.....	25
Arbete med UBU-KF	26
Del III Resultatgenomgång	28
Kapitel 4 Intervjuer med socialsekreterare och kontaktsekreterare	28
Inledning.....	28
Redovisning av olika teman för intervjuerna med socialarbetare	28
Barns delaktighet enligt socialsekreterarna.....	28
Syfte och uppdrag enligt socialsekreterarna.....	29
Relationerna mellan barn, biologisk familj och kontaktfamilj enligt socialarbetarna	30
Tankar om utveckling av kontaktfamiljsinsatsen enligt socialsekreterarna.....	31
Sammanfattning av intervjuerna med socialarbetare	32

Kapitel 5 Intervjuer med unga vuxna som haft kontaktfamilj	33
Inledning.....	33
Presentation av de åtta unga vuxna som har intervjuats.....	33
Redovisning av olika teman för intervjuerna med de unga vuxna.....	33
De unga vuxna om fortsatt kontakt med kontaktfamiljen	33
Barns delaktighet enligt de unga vuxna	34
Lärdomar enligt de unga vuxna.....	35
Syfte med insatsen enligt de unga vuxna	36
Relation mellan barn, biologisk familj och kontaktfamilj enligt de unga vuxna	37
Skillnader mellan familjerna enligt de unga vuxna.....	38
Kontakt med socialtjänsten enligt de unga vuxna.....	39
Sammanfattning av intervjuerna med de unga vuxna	40
Kapitel 6 Redovisning av fokusgruppsintervjuerna med kontaktfamiljer	41
Inledning.....	41
Redovisning av olika teman för fokusgruppsintervjuerna med kontaktfamiljerna	41
Barns delaktighet enligt kontaktfamiljerna	41
Syfte och uppdrag enligt kontaktfamiljerna	42
Relationerna mellan biologisk familj och kontaktfamilj enligt kontaktfamiljerna	43
Kontakt med socialtjänst – önskemål från kontaktfamiljerna.....	43
Sammanfattning av fokusgruppsintervjuerna med kontaktfamiljerna	44
Kapitel 7 Resultat av försöksgenomgång av UBU-KF	45
Del IV Analys, diskussion och slutsatser	46
Kapitel 8 Analys och diskussion	46
Inledning.....	46
Barns delaktighet.....	46
De biologiska barnen i kontaktfamiljen	47
Mål, syfte och uppdrag.....	48
Relation mellan barn, biologisk familj och kontaktfamilj.....	49
Lärdomar, meningsfullhet samt risk och skydd	50
Socialtjänstens arbete	51
Evidens – uppföljning av socialtjänstens arbete	53
Kapitel 9 Vad kom vi fram till?	55
Frågeställningar och hur dessa besvarats	55
Kontaktfamiljens roll och insatsens möjliga betydelse	56
Sammanställning av slutsatser för socialtjänstens fortsatta arbete.....	58
Till sist.....	59
Del V Referenser och bilagor 1 - 5	60
Referenser.....	60
Bilaga 1	64
Bilaga 2	65
Bilaga 3 Intervjuguide för fokusgrupper	66

Sammanfattning

Under två år har FoU Nordost arbetat med ett projekt om kunskapsutveckling för socialtjänstens arbete med kontaktfamilj. Projektet har delfinansierats av Europeiska socialfonden, (ESF) i samarbete med Stockholms stad. Projektets huvudsyfte har varit att utveckla kunskap och kompetensutveckling för socialtjänstens arbete inom området kontaktfamilj. Ett ytterligare mål har varit att utveckla ett IT-stöd för strukturerad uppföljning av kontaktfamiljsinsatsen genom en modul inom UBU (Uppföljning Barn och Ungdom). Frågeställningar har varit hur barnets delaktighet ska kunna stärkas i kontaktfamiljsprocessen, hur mål och syfte med insatsen ska bli tydligare och lättare kunna följas upp och hur socialtjänsten kan arbeta med insatsen kontaktfamilj utifrån barnets perspektiv. Då projektet ingår i ett EBP-projekt som ska bygga på en evidensbaserad praktik redovisas i rapporten tidigare forskning om kontaktfamilj, teoretiska utgångspunkter, de professionellas kunskaper och brukarnas och utförarnas erfarenheter.

I projektets inledning inbjöds de kommuner som ingår i FoU Nordost, men även intresserade i övriga kranskommuner att delta i projektet. Under projekttiden har deltagare från 11 kommuner deltagit i arbetsgrupper och seminarier. Arbetsgruppens arbete har varit vägledande för projektets framväxt och socialsekreterarna har via arbetande seminarier med inbjudna föreläsare arbetat med de olika temana. Under projekttiden har intervjuer genomförts av socialsekreterare, både kontaktsekreterare och barnhandläggare i syfte att söka vilka behov av kunskap och utveckling som finns inom kommunerna. För att få med kunskap om hur barnen ser på insatsen kontaktfamilj intervjuades åtta unga vuxna som tidigare haft kontaktfamilj. Därefter inbjöds kontaktfamiljer till fokusgrupper för en diskussion om deras önskemål och erfarenheter. Under projekttiden har en modul för uppföljning, av kontaktfamiljsinsatsen, UBU-KF (Uppföljning Barn och Unga – kontaktfamilj) prövats av fyra kommuner under fyra månader.

Resultaten visar att det finns en stark önskan och strävan efter att öka barnens delaktighet i arbetet med kontaktfamilj, både från socialsekreterarna, kontaktfamiljerna och de unga vuxna. I rapporten påvisas svårigheter i arbetet med barnens delaktighet, som kan bero på socialsekreterarnas stora arbetsbörda, att det finns organisatoriska oklarheter om vem som ansvarar för barnens delaktighet och också kring rutiner vid t.ex. avslutning och uppföljningsmöten. I studien framkommer att kontaktfamilj är exempel på skyddande faktorer för barn och ungdomar, då flera av de unga vuxna i studien beskriver att de via kontaktfamiljerna fått med sig lärdomar och förebilder i sitt vuxenblivande och att flera av dem har fortsatt kontakt. I studien UBU-KF och i fokusgrupperna framkommer att kontaktfamiljerna kan ge barn ett gott liv ”här och nu” och vara ett alternativ till ett annars oroligt familjeklimat. I studien framkommer också att det finns ett behov av fortsatt arbete kring hur mål och syfte med insatsen formuleras och kring utformning av uppföljning och kartläggning av insatsen.

Del I Inledning samt tidigare forskning och teoridel

Kapitel 1 Inledning med syfte, frågeställningar och disposition

Inledning

FoU Nordost har de två senaste åren arbetat med ett projekt om kunskapsutveckling för socialtjänstens arbete med kontaktfamilj som delvis finansierats av Europeiska socialfonden (ESF). Detta sedan Stockholms stad beviljades medel 2012 från Europeiska socialfonden för att under två år, från 1 november 2012 t.o.m. sista oktober 2014, utveckla en modell för kompetensutveckling för socialsekreterare som arbetar med barn- och ungdomsärenden. I projektet har också ingått en utbildningsinsats riktad till socialsekreterare i hela regionen. Projektet har genomförts i samarbete med FoU-miljöerna i länet, där FoU Nordost ingår, och medel har avsatts för utvecklingsledare på vardera 80%. I projektet har Lotta Berg Eklundh arbetat 30 % som projektledare och Agneta Nilsson arbetat 50 % som utvecklingsledare.

Inom FoU Nordosts verksamhet pågår ett kontinuerligt utvecklingsarbete för målgruppen barn och unga, både avseende handläggning och utredning, insatser för placerade barn samt även utveckling av förebyggande och tidiga insatser. Arbetet bedrivs inom ramen för ett antal nätverk med representation för samtliga sju kommuner. En av de insatser som diskuterats är kontaktfamiljerna och deras arbete och hur socialtjänsten via ökad kompetensutveckling skulle kunna finna struktur i arbetet med barn/ungdomar i kontaktfamilj.

Problemformulering

Inom socialtjänsten har kraven ökat på att använda ett mer strukturerat arbetssätt inom både utredning och uppföljning av insatser. I den statliga utredningen ”Evidensbaserad praktik inom socialtjänsten – till nytta för brukaren” (SOU 2008:18) ställdes krav på evidensbaserad praktik utifrån kunskap om vilka insatser som kan vara verkningsfulla och för vilka klienter/brukare. Insatsen kontaktfamilj är en av de vanligaste öppenvårdsinsatserna (Socialstyrelsen 2012). Under år 2011 hade 28 300 barn mellan 0-20 någon form av öppenvårdsinsats och av dessa hade 20 000 kontaktfamilj eller kontaktperson¹. Samtidigt är en kontaktfamiljsinsats, ur barnets perspektiv, relativt ingripande, och som i vissa fall kan jämföras med en familjehemsplacering. Regeringen har därför föreslagit en bestämmelse om att socialnämnden kontinuerligt ska följa genomförandet av denna insats genom kontinuerlig uppföljning vilket formuleras i SoL 3 kap. § 6c. (Proposition 2012/13:10). Tidigare forskning om insatsen (t ex Andersson 1992, 2001, Berg Eklundh 2002, 2010, Vinnerljung 2011) visar att det finns ett stort behov av kartläggning av insatsen över tid,

¹ SCB:s statistik från år 2012, anger 20.000 barn/ungdomar som har fått de bägge kontaktinsatserna (kontaktfamilj och kontaktperson). Någon uppdelning har således inte tidigare skett av de bägge insatserna. En räkning genomförd i anslutning till en nationell undersökning som gjordes av föreningen Mind 2011, med totalt 146 kommuner/stadsdelar som lämnade dessa uppgifter, visade en fördelning på 57 % kontaktfamiljsinsatser och 43 % kontaktpersoner. (Se Berg Eklundh, 2013).

samt metodutveckling inom området. En svårighet för uppföljning, menar Vinnerljung, är hur mål och syfte med insatsen är formulerade.

En nationell undersökning genomförd av föreningen Psykisk hälsa under år 2011 visade att en majoritet av kommunerna dels inte hade utvärderat insatsen kontaktfamilj, dels efterfrågade en kunskaps- och metodutveckling avseende insatsen (Psykisk hälsa 2012).

Mål

Målet för FoU Nordost projektet är:

- Att utveckla struktur för kunskap inom området kontaktfamilj.
- Att utveckla modul för uppföljning av kontaktfamiljsinsatsen inom ramen för IT-stödet UBU, (Uppföljning Barn och Unga)².
- Att via EBP-projektet (Evidens Baserad Praktik) sprida kunskapen om kontaktfamiljsinsatsen vidare.

Syfte och frågeställningar

Syftet med projektet är att inventera kunskapsbehov och identifiera viktiga delar inom arbetet med insatsen kontaktfamilj. Rapportens syfte är att utifrån erfarenheter från projektets olika delområden; intervjuer av socialsekreterare, intervjuer av unga vuxna och fokusgrupper med kontaktfamiljer, sammanställa den inhämtade kunskapen kring området kontaktfamilj och att rapporten kan ge vägledning i det konkreta arbetet med kontaktfamilj för socialtjänsten inom FoU Nordost och i övriga kommuner i regionen. Syftet är också att främja uppföljningen av insatsen kontaktfamilj inom ramen för UBU, kallat UBU-KF.

Frågeställningar

- Hur kan socialtjänsten arbeta med insatsen kontaktfamilj utifrån barnets perspektiv och stärka barnets delaktighet?
- Hur ser de olika aktörerna; unga vuxna, socialsekreterare och kontaktfamiljer på barnets delaktighet i kontaktfamiljsprocessen?
- Hur ser de olika aktörerna; unga vuxna, socialsekreterare, kontaktfamiljerna på relationen mellan barn, kontaktfamilj och biologisk familj?
- Hur kan man formulera mål och syfte för insatsen på ett sätt som går att följa upp?
- Hur kan modulen UBU-KF främja uppföljningen av insatsen kontaktfamilj?

Avgränsning

Projektet är avgränsat till kompetensutveckling och kunskapsutveckling för en evidensbaserad praktik inom området kontaktfamilj. Insatsen kontaktperson berörs således inte inom projektets ram. Inte heller stödfamilj enligt Lagen om särskilt stöd och service till vissa funktionshindrade (LSS) 9 kap. 6 § berörs.

² För vidare information om UBU, se www.nuso.se

Definitioner

En kontaktfamilj är enligt socialstyrelsens definition en ”*Familj som utses av socialnämnden med uppgift att ta emot barn för regelbunden vistelse och att finnas till hands i övrigt för barnet och dess närstående.*” (Socialstyrelsen 2013). Socialstyrelsen skriver också i en kommentar att avsikten med kontaktfamilj är att stärka barnets kontaktnät och att det sällan utses en kontaktfamilj till barn över 13 år (a.a.).

Angående rapportförfattarna

Författarna till denna rapport är båda anställda av FoU Nordost och har mångårig erfarenhet av arbete kring barn i kontaktfamilj, både i teori och i praktik. Lotta Berg Eklundh är socionom och fil.lic. och har arbetat på FoU Nordost sedan starten 2002 samt även som lärare på Socialhögskolan. Berg Eklundh är författare till licentiatavhandlingen ”Kontaktfamilj – En förebyggande stödinsats eller mellanvård” (2010) samt även till artiklar i ämnet kontaktfamilj, t. ex. ett kapitel om kontaktfamiljsinsatsen i en antologi om barn som anhöriga som publiceras i slutet av år 2014 (NKA kommande). Agneta Nilsson är socionom och fil.mag. och socialarbetare sedan många år i Lidingö stad och har skrivit en FoU rapport inom FoU Nordost (2005) och magisteruppsats i ämnet kontaktfamilj (2006). Agneta Nilsson är anställd inom FoU Nordost under projekttiden.

Disposition

Denna rapport är uppdelad i fyra delar. Del 1 består förutom av detta inledande kapitel, av ytterligare ett kapitel med en introduktion av insatsen kontaktfamilj, vilken lagstiftning som reglerar arbetet samt tidigare forskning. Då det även finns ett intresse av hur kontaktfamilj används i andra länder, görs en kortfattad beskrivning av kontaktfamiljsinsatsen i Norden. Här görs också en redovisning av de teorier som vi valt som utgångspunkt för studien.

I del 2 beskrivs projektets framväxt, vilka metoder som använts och vilka metodöverväganden som gjorts samt etiska ståndpunkter.

Del 3 innehåller resultatredovisning som är uppdelad på tre kapitel. Det första kapitlet beskriver intervjuer med kontaktsekreterare och barnhandläggare, därefter intervjuer med unga vuxna som tidigare haft kontaktfamilj och till sist fokusgrupper med kontaktfamiljer.

Del 4 handlar om analys och slutsatser med förslag till utveckling av socialtjänstens arbete med kontaktfamilj.

Kapitel 2 Tidigare forskning om insatsen kontaktfamilj och teoretiska utgångspunkter

Om insatsen kontaktfamilj

Kontaktfamilj för barn och ungdomar beskrivs ofta som en förhållandevis ny insats, men har sitt ursprung i den första barnavårdslagstiftningen som kom 1902. Denna präglades av social kontroll och begreppet övervakning introducerades (Lundström 1993). Vid införandet av 1960 års Barnavårdslag (SOU 1956:61) infördes möjligheten av att tillsätta en övervakare som förebyggande åtgärd, men också andra insatser som alternativ till placering, såsom råd och stöd och förmaningar. Tanken var att insatserna skulle bestå mer av stöd och hjälp i syfte att finna förändringar i barn och ungas liv (Socialstyrelsen 1969).

Kontaktfamilj, såsom insatsen används idag, introducerades igenom införandet av en ny socialtjänstlag, (Prop 1979/80:1). Kontaktfamilj/kontaktperson föreslogs vara en mer frivillig insats, i motsats till den tidigare övervakningsfunktionen och skulle anpassas efter behov och kunna vara allt från vardaglig gemenskap till insats i en akut situation. Som kontaktfamiljer skulle ”vanliga” familjer anlitas med uppgift att vara ett stöd för familjer med sociala problem. Det betonades att arbetet med kontaktfamiljer är långsiktigt och att socialtjänsten bör ge handledning, utbildning och ekonomisk ersättning till kontaktfamiljerna. Kommittén menade att insatsen kontaktfamilj inte borde användas i för ”tunga” ärenden, utan i så fall kombineras med yrkesmässigt och psykologiskt stöd (a.a.). I socialtjänstkommitténs huvudbetänkande SOU 1994:139 noterades att antalet barn som erhållit kontaktfamilj ökat, samtidigt som kunskapen om insatsen var liten. I propositionen beskrevs att olika former av öppna insatser av stöd alltmer utvecklats, såsom gruppverksamhet och familjecentraler. Utifrån det infördes en förändring i lagen genom en generellt utformad bestämmelse om öppenvård, som täckte in även andra former av personligt stöd, såsom gruppstöd eller rådgivning.

I propositionen 2012/13:10 föreslogs ändringar i socialtjänstlagen i syfte att stärka stödet och skyddet för barn och ungdomar. Ändringar föreslogs även i syfte att stärka barns rätt att komma till tals och att socialnämnden får besluta om öppna insatser, t ex kontaktfamilj, för barn som fyllt 15 år utan vårdnadshavares samtycke. I propositionen pekades på vikten av socialnämndens uppföljningsskyldighet för insatsen kontaktfamilj/kontaktperson, då den ofta pågår under en lång tid och i vissa fall kan jämföras med en familjehemsplacering. Det är nu inskrivet i socialtjänstlagen, i 3 kap. 6 c § att socialnämnden kontinuerligt ska följa upp insatser som avses i 3 kap. 6 b §, kontaktfamilj och kontaktperson (SFS 2012:776).

Antalet barn och ungdomar som har erhållit biståndet kontaktfamilj/person har minskat något de senaste åren, och för år 2012 var det 19.200 barn och ungdomar som erhöll kontaktperson/familj (Socialstyrelsen 2013).

Tidigare forskning

I detta avsnitt redovisas tidigare forskning om kontaktfamiljer. Ofta nämns att det inte finns tillräckligt utforskat om insatsen och om hur den kan bidra till att förebygga problem (Andersson &

Bangura 2001). Andersson (2013) noterar att det finns betydligt mer forskning om vård av barn utanför hemmet än om insatser i familjen, s.k. öppenvårdsinsatser, trots att detta är de vanligaste insatserna i svensk barnavård. Eftersom forskningen om kontaktfamilj är begränsad hänvisas i rapporten stundtals till forskning som gäller barn i familjehem, då det till viss del kan jämföras med barn i kontaktfamilj.

En av de första som forskade om kontaktfamilj/kontaktperson var Gunvor Andersson, som i intervjuer av arbetsledare fann att socialtjänsten vid tillsättandet av en insats inte tänkt på barnets behov (Andersson 1992). Då socialstyrelsen efterfrågade fortsatt forskning i ämnet kontaktfamilj/person gjordes en kunskapsöversikt (Andersson & Bangura 2001). De konstaterade att insatsen kontaktfamilj till största delen användes i syfte att avlasta föräldern och att kompensera barnen för brister i hemmiljön. De noterade också att det ofta saknades egna samtal med barnen och att barnens egna åsikter och behov inte dokumenterades.

Länsstyrelsen i Jönköpings län har i en undersökning funnit att socialtjänsten bedömer att om man vill åstadkomma en förändring i en familj, så bör insatsen kontaktfamilj kombineras med andra former av stöd (Roman et al 2002).

År 2003 utkom en rapport på Göteborgs universitet (Jonsson & Regné 2003), där kontaktfamiljer, biologiska familjen och socialsekreterare intervjuades. Barnen intervjuades inte i denna undersökning. Rapporten kom fram till att informanterna anser att insatsen används främst för avlastning för föräldern, men att kontaktfamiljsinsatsen framstår som positiv då barnen anses få ta del av andra kontakter och får uppmärksamhet.

Regner (2006) fann i sin avhandling, att det fanns skilda uppfattningar mellan socialtjänsten och klientfamiljen om vilket stöd som kontaktfamiljen skulle ge, där socialtjänsten hade en dold önskan om att via kontaktfamiljen visa på ett gott föräldraskap, något som dock inte framgick i uppdraget till kontaktfamiljen. Däremot fanns en samstämmighet mellan socialsekreterare och klientfamilj om att det huvudsakliga uppdraget var avlastning. Kontaktfamiljerna beskrev en otydlighet i insatsens syfte och innehåll, särskilt vad gällde barnen, och att det saknades utförliga arbetsplaner (a.a.).

Berg Eklundh har i en forskningsstudie (Berg Eklundh 2002, 2010) följt 50 barn och deras familjer under sju år genom aktstudier och intervjuer av kontaktfamiljer, barn och biologiska familjer. Hon fann att insatsen kontaktfamilj är komplex och kan förändras över tid till att kunna vara både jourhem och familjehem. En stor del av barnen i den studerade gruppen kom från familjer med svåra hemförhållanden med t ex missbruk och våld, där ofta kontaktfamiljerna fick ett stort ansvar. Berg Eklundh efterlyser fortsatt forskning där barnen görs till medforskare och att via dem få inblickar om kontaktfamiljsinsatsen kan ha varit en skyddsfaktor i deras liv.

Vinnerljung, Brännström och Hjern (2011) har i sin rapport utifrån registerdata gällande uppföljning och utvärdering av kontaktfamilj/- person funnit att insatserna inte minskar risken för ogynnsam utveckling på lång sikt. De finner heller inte några belägg för att de båda insatserna ger ett större

positivt utslag om det ges under en längre tid. Det som förordas av Vinnerljung m.fl. är att insatsen skulle ges klara kortsiktiga mål, exempelvis att öka barnens välbefinnande, psykiska hälsa och minska föräldrars stress för att därefter kunna mätas med standardiserade testinstrument. De nämner också att fokus bör finnas på kända risk- och skyddsfaktorer, exempelvis att hjälpa barn att klara skolan bättre. I slutreflektionen i studien ställs frågan om det som mål med insatsen kontaktfamilj skulle räcka att tänka att barnet har det bra här och nu i kontaktfamiljen? Kontaktfamilj är en insats som ofta pågår under längre tid. Det kanske kan ”räcka” att barnen får ha det bra under den tiden och att insatser från socialtjänsten inte alltid måste vara förändrande. Däremot, menar författarna, behöver kanske insatsen kontaktfamilj kompletteras med andra insatser i familjen (se även Berg Eklundh, 2010, 2013).

I en FoU rapport (Löhman, 2013) beskrivs kontaktfamiljsinsatsen utifrån arbete med en tjänstekarta. Där framkommer att barnperspektivet har stärkts och målen med insatsen har blivit tydligare men att det finns oklarheter kring vems behov som insatsen är till för. Författaren efterfrågar utveckling kring hur matchning, inskolning och utredning av kontaktfamiljerna görs.

Internationella jämförelser med kontaktfamiljsinsatsen

Kontaktfamilj beskrivs ofta som en unik svensk insats, men en granskning av de olika länderna i Norden visar att det finns en motsvarighet, med insatser av likartad karaktär i Danmark, Norge, Finland och Island, om än i varierande omfattning. I samtliga dessa länder har man liksom i Sverige organiserat denna insats genom socialtjänsten. Den vanligaste förebyggande insatsen i Danmark har genom åren varit kontaktfamilj (eller *aflastningupphold*). Av barnen med insatser från socialtjänsten hade 63 % denna insats (Christensen & Egelund 2002). I både Finland och Norge pågår doktorandprojekt om insatsen kontaktfamilj. I Finland inleddes under år 2008 ett forskningsprojekt vid Jyväskylä universitet med inriktning på relationen professionellt socialt arbete och frivilligt arbete, hur det fungerar tillsammans och utifrån det en granskning av stödåtgärden. Socialsekreterare har deltagit i fokusgruppsintervjuer och därefter har intervjuer genomförts med fem barn, en förälder och deras kontaktfamilj (Svenlin, 2015, kommande). I Norge finns det stöttekontakt och *besøkshjem* men även där i mer begränsad omfattning (Andersson & Bangura Arvidsson 2001). Det pågående doktorandprojektet (Larsen, 2009) har fokus på hur föräldrarna upplever att insatsen kontaktfamilj kan påverka deras förmåga att bemästra sin situation. Barn och föräldrar i 21 hushåll har intervjuats och dessutom har fallstudier gjorts med några familjer under ungefär ett års tid (Larsen, 2015, kommande).

Kontaktfamiljsinsatsen har i tidigare forskning jämförts med ”*Respite care*”, en insats inom den engelska sociala barnvården som sedan lagen ”*Children Act*” infördes 1989, har kommit att omfatta alla barn med särskilda behov (Andersson et al, 2002). Inom ramen för Respite Care har olika typer av ”*Short-term-care*”, utvecklats (Aldgate & Bradley 1999). Två av dessa modeller; ”*Shared Care*” och ”*Through care*” kan ha viss relevans som jämförelse med det svenska kontaktfamiljsuppdraget. ”*Shared Care*” definieras som en form av delad omsorg, genom kortare placeringar enligt ett överenskommet schema, men med det huvudsakliga ansvaret för omvårdnaden kvar hos

föräldrarna. "Through care" kan översättas med "genomgående vård" med vilket avses att det finns ett fortsatt engagemang från familjehemmet efter det att barnet har flyttat hem:

Through care is a term we use to describe the continuing involvement of the carers after he or she has left. Through care can include an element of shared care in that children return to the carer for short breaks after they have ceased to be looked after. (a.a. sid. 38).

Tanken är att familjehemmet fortsätter att ha en fortsatt kontakt med barnet som också har möjlighet att återvända och med ett fortsatt delat ansvar mellan föräldrar och familjehem. En motsvarighet till detta kan skönjas även inom den svenska sociala barnvården, där det förekommer att en familjehemsplacering övergår till att bli en kontaktfamiljsinsats eller motsatsen, att kontaktfamiljen blir familjehem (se Berg Eklundh 2010, sid. 105).

Teoretiska utgångspunkter

I detta avsnitt beskrivs teoretiska perspektiv som har använts i rapporten. Då insatsen kontaktfamilj riktar sig till barn har vi valt att först redovisa barnperspektivet och synen på barnens delaktighet. Hur detta tillämpas i socialtjänstens arbete beror bl. a. på socialarbetarnas handlingsutrymme. Barn är beroende av sin familj och är som anhöriga påverkade av det som händer i familjen, varför anhörigperspektivet beskrivs. För att förstå och granska användningen av insatsen måste den sättas in i sitt sammanhang, därför har ett utvecklingsekologiskt perspektiv använts då detta ser på individen i dess miljö som ett sammanhängande system. Barn är beroende av sin omvärld och för barnet finns det både risk- och skyddsfaktorer, som har betydelse för analysen av insatsen kontaktfamilj. Slutligen i avsnittet om teoretiska utgångspunkter därefter beskrivs teorier bakom begreppet KASAM (Känsla Av Sammanhang). Eftersom dessa perspektiv bygger på att minimera risker och stärka skyddande faktorer avslutas denna del med en kort genomgång av risk och skydd.

Barnperspektiv, barnens delaktighet och det nya barndomsparadigmet

Synen på barn och barndom har under de senaste årtionden förändrats i forskning, politik och verksamheter som riktar sig till barn. Inom den offentliga svenska kontexten har det vuxit fram en samsyn på att barnperspektivet ska innebära en respekt för varje barns fulla människovärde och integritet. Det "paradigmskifte" avseende synen på barn och barndom som skett under 1900-talets senare del, var inledningsvis beskrivet av James & Prout (1990). Dessa bägge sociologer formulerade tankegångarna om att barndomen är barnets livsrum och kan uppfattas som en social konstruktion som definieras av en materiell, social och kulturell dimension. Synen på barn och förståelsen av deras utveckling är kulturellt betingat och det är dessa kulturella olikheter av förståelsen som gör barndomen till en social konstruktion (Andersson m.fl. 1996, James & Prout 1990). Det nya barndomsparadigmet har sin tyngdpunkt i barndomssociologin och handlar framför allt om vad ett barn är och hur barndom kan definieras. Detta är en barnsyn som handlar om att barnen är medmänniskor med förmåga till mening och intentioner, därmed kompetenta och i hög grad delaktiga i en livsvärld som de delar med vuxna vilket kan benämnas som "Human beings" (Sommer 2005). I denna nya syn på barn, barndom och barnperspektiv som vuxit fram

återspeglas innehållet i FN:s barnkonvention. Sverige var ett av de första länderna som ratificerade Barnkonventionen 1990 (UD 1996:2) och i enlighet med dess intentioner har man på olika sätt åtagit sig att arbeta för barns rättigheter.

Rasmusson (2003) menar att orsaken till detta nya paradig, kan sökas i samhällsförändringarna, erkännandet av barns rättigheter och nya teorier om barndom och barns utveckling. Intresset för barnets perspektiv och hur barnet ser på beslut som påverkar dem har ökat och det finns också ett ökat intresse för barns livsbetingelser "här och nu" (Andersson, 2003).

Hur kan man mäta barns och ungdomars delaktighet?

För att mäta barns medverkan och framför allt delaktighet har olika forskare arbetat med att skapa en delaktighetsmodell. Den första modellen var en delaktighetstrappa med sju nivåer som skapades av Hart (1992). Shier (2001 sid.111 ff.) fortsatte detta arbete genom att skapa en modell med fem olika nivåer med olika frågeställningar om *Öppningar*, *Möjligheter* och *Skyldigheter* att arbeta med för analysen om vilken delaktighet som används i arbetet med barnen. Den första nivån är att barn blir lyssnade till, därefter får stöd i att uttrycka sina åsikter och synpunkter, därefter att synpunkterna beaktas. De två översta nivåerna handlar om att barnet involveras i beslutsfattandet och, som det översta steget, att barnet delar inflytande och ansvaret över beslutsfattandet. Shier menade dock att barnets åsikt är en av de faktorer som ska vägas in i ett beslut, och att för att hänsyn tas till barnets önskemål betyder inte detta att vuxna måste göra som barnet säger.

Rasmusson (2004) har studerat barns delaktighet i barnavårdsutredningar och fann att barnperspektivet var väl beskrivet i utredningarna, men det framgick inte om eller på vilket sätt barnets åsikt hade påverkat utredningens resultat. Hon menar att detta kan vara ett uttryck för en önskan att skydda barnet för att ta ansvar för beslut och ställer frågan om när ett barn har tillräcklig mognad för att delta i ett beslut som rör barnet, ex om kontaktfamilj.

Dalarnas forskningsråd har i en FoU-cirkel undersökt hur barns delaktighet skulle kunna stärkas i den sociala barnvården (Alexandersson & Nyman 2012). De poängterar att en god relation till barnet är viktig och att handläggaren måste vara närvarande, fokuserad och tillgänglig. Författarna påpekar också att det krävs kompetens, kunskap och erfarenhet att samtala med barn och att denna kunskap ständigt behöver vara levande. För att möjliggöra detta behövs en stödjande och flexibel organisation där möjlighet finns till fokusering i ett mindre antal ärenden och stöd från arbetsledning. FoU-cirkeln utarbetade ett förslag till en tjänstemodell för hur barn och ungas delaktighet ska kunna stärkas och garanteras i barnavårdens fortsatta arbete.

Ett av huvudsyftena med införandet av BBIC (Barnens Behov i Centrum) var att stärka barnens ställning i socialtjänsten och öka barnens delaktighet (Rasmusson 2004). Undersökningar har visat att barnens delaktighet har ökat i barnavårdsutredningarna (Enell 2009, Berg Eklundh & Matschek 2012). Berg Eklundh m.fl. beskrev att socialarbetarna anser att de värderar barnens

åsikter högt, men att det kan finnas en skillnad mellan vad socialarbetaren uppfattar att man gör och vad som egentligen görs. Utifrån det, menar författarna, bör barnens delaktighet kontinuerligt följas upp och barnen själva tillfrågas om de känner sig delaktiga i utredning och beslutsfattande. De formulerade i sin rapport två ytterligare nivåer för att kunna spegla socialtjänstens arbete med barns delaktighet, den allra lägsta formen av delaktighet som då handlar om att socialarbetarna inte alls träffar barnen, och en därefter kommande nivå, där socialtjänstens företrädare visserligen har träffat barnet, men inte särskilt talat med eller lyssnat på barnet, något som kan jämföras med det som av Hart benämndes som ”dekoration” där barnens närvaro i praktiken helt saknar betydelse (Hart 1992).

Näsman & Gerber (2003) skriver om vikten av att lyssna på barn. De betecknar lyssnandet som basen för all kontakt och att ett aktivt lyssnande bereder vägen för en närmare kontakt. Om barn upplever att de blir bemötta av en vuxen som aktivt lyssnar och visar respekt kan barnet berätta om sakfrågor och ge uttryck för personliga känslor och värderingar. Näsman & Gerber såg i sin forskning om barns upplevelse av arbetslöshet i familjen att barnen kunde beskriva hur föräldrarna kände det och på vilket sätt de själva blev påverkade, vilket påvisade en stor empatisk förmåga hos barnen. Enligt Sommer (2005) lär sig barn tidigt empati och tränas att avläsa sin omsorgspersons känslor, exempelvis om de får varningar eller uppmuntrningar och kan på det sättet mer än vad man tidigare trott påverkas av föräldrarnas mående, även i unga år.

En jämförelse med insatsen familjehem kan göras avseende barnens delaktighet eftersom dessa bägge insatser har stora likheter, vad gäller att barnet bor eller vistas i en annan familj. Sinclair och Wilson har i sin forskning om barn i familjehem funnit att en viktig faktor för att familjehemsplaceringen ska lyckas, är barnets egen motivation att vilja vara i familjehemmet. Utifrån detta följer vikten av att få barnet att känna delaktighet i att få välja familjehem (Sinclair & Wilson 2003).

Utvecklingsekologiskt perspektiv

Det utvecklingsekologiska perspektivet ser på individen i dess miljö och kan beskrivas som en lära om samspelet mellan barnet och de miljöer som barnet lever i. Barnet är beroende av sin familj, sina grannar, släkt och skola. Familjen och skolan är beroende av samhället i övrigt, med dess ekonomiska villkor, lagar och förordningar. Grundaren av det utvecklingsekologiska perspektivet är Uri Bronfenbrenner (Bronfenbrenner, 1979, 2005), som beskriver individen och dess miljö som ett sammanhängande system. Det system som är närmast barnet benämner Bronfenbrenner ”*mikro-system*”, där finns förutom familjen också barnets skola, släkt, kamratgrupp mm. Dessa relationer kallas ”*meso-system*”, d.v.s hur de olika personerna runt om barnet kan kommunicera med varandra och dessas personlighet och temperament. Detta också beskrivas som system av dessa relationer, eller ”*linkages and processes between two or more settings containing the developing person*” (Kejerfors 2007 sid. 33). Nästa system kallas ”*exo-system*”, vilket innefattar den påverkan familjen utsätts för utifrån, t ex situationen på föräldrarnas

arbetsplatser, ekonomiska villkor, hälso- och sjukvård, mm. Slutligen finns samhällets värderingar, lagar och ekonomiskt välstånd som också påverkar den enskilda familjen, kallat ”makro-system”. De förändringar som sker på makronivån såsom socialpolitiska insatser genom förändringar av föräldraförsäkring och villkor för barnomsorgen samt lagstiftning om barnens rätt och delaktighet får direkta återverkningar på övriga nivåer.

Det kan vara positivt för barn att ha tillgång till flera olika värderingssystem. Svårigheter kan dock uppstå i form av lojalitetskonflikter om det finns konflikter dem emellan (Aresik-Ram & Elf 1997). Aresik-Ram och Elf menar att ju fler vuxna som barn har tillgång till för att kunna söka praktiskt och känslomässigt stöd, desto bättre är det för barnets utveckling och hälsa.

Utvecklingen av den sociala barnvården i Sverige har påverkats av den utvecklingsekologiska teoribildningen (Socialstyrelsen 2006b). Ett exempel på det är implementeringen av BBIC (Barnets Behov i Centrum), en modell för socialtjänstens barnvårdsutredningar, som har skett inom socialtjänsten i landets kommuner. En av grundprinciperna inom BBIC är ett utvecklingsekologiskt perspektiv som teoretisk referensram samt att synliggöra barnperspektivet och utökning av barnets delaktighet och medbestämmande i socialt arbete (Rasmusson 2009, Berg Eklundh & Matschek 2012).

Om handlingsutrymme utifrån barnperspektivet

Socialtjänstens arbete bygger på frivillighet och delaktighet både från barn och från föräldrar. Mellan frivillighet (Socialtjänstlagen) och omhändertagande (LVU), finns inget mellanled. Om handläggaren bedömer att barnet och familjen är i behov av stöd, men familjen motsätter sig detta, måste en bedömning göras utifrån om det finns en risk att barnet skadas. Finns inte kriterier för ett tvångsomhändertagande är socialsekreteraren hänvisad till att samarbeta med föräldrarna för att uppnå ett gott samarbetsklimat (Cocozza, 2003). För barn över 15 år har deras rätt att erhålla bistånd till öppna insatser, t ex kontaktfamilj, stärkts genom ändringar i socialtjänstlagen från 2012. Ett sådant beslut bör vara väl övervägt och att det är för barnets bästa och om möjligt fattas i samråd med vårdnadshavare (Socialstyrelsen 2014). Socialtjänstens möjligheter att samtala med barn i alla åldrar har stärkts i nya lagstiftningen (a.a.) då det i socialtjänstlagens 11 kap. 10 § tredje stycket skrivs att socialtjänsten kan höra barn utan vårdnadshavarens samtycke i en utredning som rör barnets skydd. Barn är dock inte skyldiga att framföra sina åsikter, endast ges dessa möjligheter och det är viktigt att barnets integritet och självbestämmanderätt respekteras. Socialstyrelsen påpekar dock att ett samtal utan vårdnadshavarens samtycke nogsamt ska övervägas och att frivillighet och ett gott samarbete med familjen bör eftersträvas (a.a.).

Svårigheter kan uppstå för socialsekreterare att hantera information från barn som dessa inte önskar ska komma fram till föräldrarna. Föräldrarna har dock inte alltid rätt att ta del av alla uppgifter rörande ett barn (Prop. 1988/89:67). Det gäller barn som uppnått viss mognad och utveckling och kan t ex gälla uppgifter som lämnats till socialsekreterare. Det finns ingen direkt

åldersgräns och sekretess gäller endast om det kan antas att den underårige lider betydande men om uppgiften röjs. En av grundstenarna i BBIC (Barnens Behov i Centrum) är samarbete med barn och dess familj (Socialstyrelsen 2006). Där betonas ett öppet, respektfullt och förtroendefullt arbetssätt och att uppmuntra till delaktighet.

Wörlén (2010) har undersökt tjänstemäns syn på vilket handlingsutrymme som finns inom socialtjänsten och där framgår att socialtjänsten uppfattas som en lagstyrd verksamhet. Lagarna som styr verksamheten är av ramlagskaraktär, vilket ger utrymme för egna tolkningar. Många av tjänstemännen upplever motstridiga krav och ser sig tvingade att prioritera i fråga om arbetstidsfördelningen. Socialarbetarens handlingsutrymme formuleras och begränsas genom det uppdrag som ges av organisationen (Svensson et al 2008, sid. 16). I uppdraget ligger för socialarbetaren att kunna förena klientens behov och önskemål med organisationens uppdrag. Handlingsutrymmet påverkas av både lagar och riktlinjer som ges på en nationell nivå (makro-nivå) och de lokala tolkningarna av dessa givna ramar.

Socialarbetare kan bli en sorts ”gate-keepers”, d.v.s. ha en professionell makt att sortera ut vilken hjälp som finns att få eller inte att få (Freidson, 1986; Östberg, 2010). Östberg fann i sin avhandling att i en organisation med fler enheter är det lättare att upprätthålla gränser, och socialarbetare hänvisar eller avvisar ärenden beroende på hur ärendet kategoriseras. Ärenden av akut karaktär tenderar att prioriteras medan exempelvis en ansökan om avlastning inte utreds om inte föräldrars omsorgsförmåga ifrågasätts, vilket kan tolkas som att lagstiftningens rätt till bistånd enligt SoL ifrågasätts (a.a.)

Varför har anhörigperspektivet betydelse för arbetet med insatsen kontaktfamilj?

Ett perspektiv som tidigare inte har uppmärksamats är hur barnen i sin position som anhöriga till föräldrar med missbruk eller psykisk sjukdom påverkas i sin situation. Barn kan som anhöriga riskera att påverkas negativt av sin egen oro, att få bristande omsorg och barnen ibland kan ha ett orimligt stort ansvarstagande. Problemen i familjen kan påverka föräldrars möjlighet och vilja att ta emot stöd eller att prata öppet om situationen, vilket kan få konsekvensen att barnen inte erhåller något stöd. Det förekommer att barn ger stöd till föräldrar och syskon och tar ansvar som vanligtvis ligger på vuxna och dessa barn är i behov av stöd (Socialstyrelsen 2013). Socialstyrelsen har utarbetat vägledning för kommunerna i stöd till anhöriga (Socialstyrelsen 2013), men i denna eller förarbetena finns inte närmare något stöd till barnen angivet. Barn som erhåller kontaktfamilj är ofta anhöriga i familjer som erhållit bistånd p.g.a. social utsatthet, något som hittills ofta inte diskuterats eller problematiserats (Berg Eklundh, 2010, 2013). Detta gäller också barn i familjehem, och Andersson (2008) har i sin forskning om barn i samhällsvård funnit att barnen även i vuxen ålder fortsätter att beröras av föräldrarnas problem. Hon skriver ”*De skulle ha ett lättare liv om de haft möjlighet att även som vuxna få hjälp med sina föräldrar*” (a.a. sid 135).

En stor andel av de familjer som är aktuella inom socialtjänstens barnavård får insatser för att föräldrarna har sociala problem i form av missbruk, psykisk ohälsa, våld m.m. Till detta kommer också de familjer som drabbas av långvarig sjukdom och död och som en följd därav behöver stöd från samhället. Exempelen på insatserna familjehem, stödgrupper och kontaktfamilj som riktar sig till barnen i familjerna stärker detta faktum. Trots regeringens satsning på de utsatta familjerna och trots att det finns pågående projekt om barns delaktighet (se t.ex. Alexandersson & Hyvönen 2011, Hyvönen 2013) finns det anledning till att fortsatt lyfta fram innebörden av anhörigperspektivet för barn och ungdomar i utsatta familjer.

Familj och relationen till föräldrar har stor betydelse för vuxenblivandet och kvarstår även sedan de unga lämnat sitt barndomshem. Andersson (2008) beskriver hur föräldrars problem även berör det vuxna barnet och påverkar dess livslopp. Den svenska välfärdsmodellen förutsätter att ungdomar har tillgång till sin familj i sitt vuxenblivande, när beslut ska fattas om arbete eller utbildning, bostad etc. Höjer & Sjöblom (2011) beskriver övergången till vuxenlivet som en pendling (eller ”jojo-övergångar) mellan ungdomslikt beteende och vuxenliv. Då kan tillgången till praktiskt, ekonomiskt och socialt stöd vara av stor betydelse och de anhöriga barnen riskerar även i detta avseende ha annorlunda förutsättningar än övriga unga (a.a.).

KASAM, resiliens och bemästrande

Teorier om motståndskraft och bemästrande grundar sig på Aaron Antonovskys teorier om ett salutogent förhållningssätt (Antonovsky1987). Han myntade begreppet KASAM (känsla av sammanhang) och menar att det viktiga är att söka efter hälsobefrämjande faktorer istället för att se det som är patologiskt. Han menar att man ska studera de faktorer som bidrar till friskhet, kontinuitet och källor till frisk anpassning i samhället. Antonovsky nämner tre viktiga faktorer: *begriplighet, hanterbarhet* och *meningsfullhet*. Det finns många faktorer i livet som kan bidra till stark eller svag KASAM, såsom personliga egenskaper, omgivningens respons men också bakgrundsvariabler såsom kön, ålder, klass, kultur och typ av samhälle. Hans idéer har utvecklats till att också användas för barn, *Barn-KASAM* (Tur-Kaspa 2004) för att kunna ta reda på barns förmåga att klara nya stressorer och finna svar på vilka av barnens resurser som behöver förstärkas och vad som kan bidra till deras hälsa och välbefinnande. Denna kunskap skulle kunna förebygga framtida svårigheter och hjälpa barn med problem och höja deras upplevelse av hälsa och välmående. För barnen intar familjen en central ställning i deras liv och det är ofta inom familjen som barn möter stressituationer (Näsman 1998). Hög stress under barndomen antas leda till svag KASAM, t.ex. då barn lever med föräldrar som missbrukar, har psykiska svårigheter eller där det förekommer våld.

En forskare som har sin utgångspunkt från Antonovskys teorier primärt utifrån barnets situation, är Sommerschild (1999) som beskriver *coping* (bemästrande) och *resiliens* (motståndskraft) avseende barnet under sin uppväxt. Hon beskriver modellen *Bemästrandets villkor*, som utgår från två huvudområden – *samhörighet* och *kompetens*. Det viktigaste för ett barns utveckling är

att ha samhörighet, dvs en nära ömsesidig relation under de första levnadsåren, men Sommerschild menar att även stabila, nära relationer senare i livet kan verka helande på tidiga brister. Det bästa är att om barnet har trygga relationer till flera människor i sitt nätverk, men att det också kan räcka om det åtminstone finns en som är nära förtrogen. I bemästrandets villkor ingår också vikten av *nätverk* och *familj*, där barnets motståndskraft byggs upp av den trygghet som familjen och dess nätverk kan ge. Barnet behöver få möjlighet till förutsägbarhet, kontroll och inflytande över sitt eget liv. För barnet är det också viktigt med *kompetens* och att få känslan av att kunna behärska någonting, att vara till nytta och få ta ansvar och utveckla kärlek (a.a.).

Risk och skydd

Risk och skyddsfaktorer är allt viktigare frågor inom socialtjänsten och en bedömning av risk och skyddsfaktorer ska ingå i analysen i en BBIC-utredning (Socialstyrelsen 2014). Risk kan beskrivas som ”*en omständighet eller händelse som ökar sannolikheten för att något icke önskvärt skall inträffa*” (Lagerberg & Sundelin 2000). Hur stark en risk är beror på utsatthetens intensitet, varaktighet och antalet ogynnsamma händelser och det är just mängden riskfaktorer som är avgörande (a.a.). En risk kan ha olika effekt beroende på när i barnets ålder och utveckling som det inträffar och kopplat till tidigare erfarenheter. Dessutom kan barn ha olika sårbarhetsfaktorer beroende på kön, psykisk hälsa och olika typer av funktionsnedsättning. *Skyddsfaktorer* hos barn är t.ex. fysisk hälsa, skolframgångar och att barnet får skydd och omvårdnad av föräldrar (a.a.).

En undersökning som sökt efter vad som kan vara skyddande faktorer är Kauai-studien (Werner & Smith 2001). Där studerades alla barn som föddes på ön Kauai 1966 från födelsen upp till vuxen ålder. De fann många skyddande variabler, både inom individen och i omgivningen som kan bidra till psykiskt välmående, trots svåra förhållanden. Exempel på skyddande faktorer är en personlighet som väcker positiva reaktioner hos omgivningen, föräldrars omsorgsförmåga, gott temperament, god hälsa och att ha lätt för sig i skolan. En starkt bidragande skyddsfaktor är att få emotionellt stöd från omgivningen, såsom grannar, släktingar och engagerade vuxna, t.ex. i skolan, som kan bli positiva rollmodeller (a.a.).

Kontaktfamiljsinsatsen har ofta betecknats som en förebyggande insats. Det finns tre slags förebyggande insatser, nivå 1 är *primärprevention* som syftar till att förhindra problemen innan de uppstått. Nästa nivå är *sekundärprevention*, då insatserna riktas till en definierad riskgrupp, inte till alla. Då en enskild individ erhåller stöd eller behandling är det *tertiärprevention*, då problem redan uppstått och syftet är att bota eller undvika att problemet förvärras (Andersson, 1998, Lagerberg & Sundelin, 2000). Vilken slags definition som kan tillämpas för insatsen kontaktfamilj beror på omständigheterna för varje enskilt barn och kan variera mellan sekundär och tertiär nivå.

Sammanfattning av teoretiska perspektiv

I det ovanstående avsnittet har de teoretiska perspektiven beskrivits utifrån att kontaktfamiljsinsatsen är en mångfacetterad insats med många aktörer och har stor betydelse för de barn som erhåller insatsen. Synen på barns delaktighet anses alltmer viktig och också hur socialtjänsten kan arbeta för att öka barnets delaktighet. Barn är beroende av sin omvärld, varför det utvecklingsekologiska perspektivet är viktigt att redovisa, liksom barns KASAM. Barn är som små mest beroende av sin familj, och då barn som erhåller kontaktfamiljsinsatsen ofta kommer från socialt belastade familjer är anhörigbegreppet viktigt att diskutera, liksom att för socialtjänsten kunna bedöma barns utsatthet genom teorier om risk och skydd.

Del II Metod

Kapitel 3 Metod och genomförande

Inledning

Nedanstående kapitel redogör för projektets framväxt och vilka metoder som används. Då projektets målsättning har varit kunskapsutveckling har vi byggt vidare på kunskapen från socialsekreterare i arbetsgruppen via arbetande seminarier och intervjuer för att därefter intervjua unga vuxna och kontaktfamiljer. Här beskrivs också de metodöverväganden som gjorts och hur vi använt oss av ett evidensbaserat arbetssätt. I kapitlet redovisas slutligen den del av projektet som har inriktats på att finna ett IT-baserat system som kan användas för uppföljningen av kontaktfamiljsinsatsen, UBU (Uppföljning Barn och Unga), med frågor som riktar sig till socialsekreterare, barn/ungdom och till förälder.

Styrgrupp och arbetsgrupp för projektet

I projektets början inbjöds enhetschefer för barn- och ungdomsgrupperna från FoU Nordost-kommunerna in till en styrgrupp. Det visade sig dock att enhetschefernas arbetsbörda gjorde det omöjligt att delta i regelbundna styrgruppsmöten. Information om projektet har därför fortlöpande getts till enhetscheferna vid FoU Nordosts barn- och ungdomsnätverk och FoU-råd samt vid FoU Nordosts styrgrupp. Inledningsvis gjordes också en inbjudan till kommunerna att delta i en arbetsgrupp som riktade sig till både kontaktsekreterare och barnhandläggare till kommunerna i FoU Nordost. På mötet kom representanter från fem av sju kommuner, då en av kommunerna ansåg sig ha för få kontaktfamiljer och en kommun bedömde att de hade en för hög arbetsbörda för att aktivt kunna delta i projektet genom medverkan i arbetsgruppen. Denna kommun har dock fått kontinuerlig information om projektet och undertecknade har vid ett tillfälle informerat om projektet vid ett informationsmöte i kommunen. Då ett av målen med projektet är att sprida kunskapen om kontaktfamilj vidare togs också kontakt med kommuner i FoU Nordväst och Södertörn. En anledning till att bjuda in andra kommuner var också att bredda deltagandet i arbetsgruppen. Det har varit deltagare från 11 kommuner i arbetsgruppen, och intentionen har varit att det skulle vara både kontaktsekreterare och barnhandläggare från varje kommun. Det har dock varit främst kontaktsekreterare som deltagit i arbetsgruppen. Barnhandläggare har anfört den höga arbetsbelastningen och prioritering från arbetsledning som skäl för att inte kunna delta i arbetsgruppen.

Arbetsgruppen har mötts vid två till tre tillfällen varje termin. Arbetssättet vid dessa tillfällen kallas *arbetande seminarier* (se Berg Eklundh, 2005) och kan jämföras med forskningscirkel (Lönnback & Östberg 2007) och där gruppen har fått möjlighet att reflektera, delge varandra information och erfarenhet och anknyta till aktuell forskning. Arbetet har varit processinriktat, då arbetsgruppens arbete fortlöpande dokumenterats och utvärderats och gruppen kontinuerligt har informerats om de övriga delarna i projektet, d.v.s intervjuer och fokusgrupper, för att utifrån detta fortsätta processen genom egna analyser och med tidigare erfarenheter (Vedung 1998). Arbetsgruppens arbete har varit av stor betydelse för det fortsatta arbetet.

Vid tre tillfällen har förutom arbetsgruppen även övriga medarbetare i kommunerna inbjudits till seminarier utifrån teman, där deltagarna efter en inledande föreläsning har under seminariet fortsatt arbeta med ämnet utifrån sin yrkeskunskap.

Beskrivning av arbetsgruppen och teman för arbetet

Vid första mötet med arbetsgruppen gjordes en inventering av gruppens önskemål om ökad kunskap inom området kontaktfamilj. Därefter gjordes en prioritering av vilka områden som gruppen ansåg viktigast. Från dessa teman valdes därefter ut tre teman som bedömdes som de viktigaste att arbeta vidare kring, **barns delaktighet, syfte och uppdrag med insatsen och relation barn – biologisk familj - kontaktfamilj**. Kring dessa teman har seminarium hållits och till dessa har inbjudan skickats till alla kontaktsekreterare och barnhandläggare i kommunerna som deltagit i arbetsgruppen.

Tema - Barns delaktighet

Ett seminarium med temat barns delaktighet hölls under hösten 2013, med professor Elisabeth Näsman, som forskar kring barns delaktighet (se Näsman 2013-10-31). Hon framförde att det inför ett samtal med barn krävs ett informerat samtycke från föräldern och att barnet behöver besked om samtalet innan. Den som ska intervjuas bör vara väl förberedd, ha ett öppet och aktivt lyssnande och hantera barnets frågor och svåra ämnen. Hon poängterade att det är viktigt att tänka på frågor kring makt och ålder – och vad det betyder både för den som intervjuar och för barnet som intervjuas (a.a.).

På eftermiddagen samma dag hölls ett arbetande seminarium, där deltagarna fick definiera var i processen kring kontaktfamilj som barnets delaktighet behöver stärkas. Arbetet utgick från en processkarta (Berg Eklundh 2005) där arbetsgruppen diskuterade samverkan och ansvarsfördelning gällande barnets delaktighet samt var i socialtjänstens handläggningsprocess som barnets delaktighet skulle kunna stärkas. Den bearbetade versionen av processen finns i bilaga 4. De områden som lyftes fram där barnen inte är delaktiga var hur beslutet delges och förklaras för barnet, hur barnets önskemål tas tillvara under matchningsprocessen, hur tillförsäkra att barnet får lära känna kontaktfamiljen i den takt som passar barnet och också vid uppföljning av beslutet. Seminariet fortsatte därefter att arbeta med frågan om arbetsfördelningen mellan kontaktsekreterare – barnhandläggare för barns delaktighet i processen. Där framkom att ansvaret oftast åligger barnhandläggare, men att t ex under matchningen och inskolningen ligger ett stort ansvar också hos kontaktsekreteraren. Som anledningar till att barns delaktighet inte alltid tillgodoses nämndes täta byten av handläggare, tidsbrist i arbetet och svårigheter i att hitta passande kontaktfamiljer.

Tema - Syfte och uppdrag

Under våren 2014 hölls seminarium om mål, syfte och uppdrag med inledning av Desirée Sjölin, som arbetat som IFO-chef i Vaxholm, på KSL och nu som myndighetschef i Upplands-Bro kommun. Hon berättade om vikten av att se till barnets behov utifrån det som framkommer i utredningen och att också se att kontaktfamilj kan vara en av de insatser som barnet och familjen behöver. Mötet fortsatte därefter i form av ett arbetande seminarium, där deltagarna arbetade aktivt utifrån avpersonifierade genomförandeplaner och gjorde en sammanställning där följande delar formulerades: *barnets behov – målet med insatsen – syftet med insatsen – vilket uppdrag* som ska ges till kontaktfamiljen. Dessutom diskuterades på vilket sätt insatsen skulle kunna mätas. (Se bilaga 5). Seminariet konstaterade att det är viktigt att målet för insatsen skrivs utifrån barnets behov och att det är så realistiskt och så konkret som möjligt. Det är också viktigt att genomförandeplaner ändras efterhand utifrån barnets behov. Kontaktsekreterarna beskrev att det är lättare att ge uppdrag till kontaktfamiljer om uppdraget kan skrivas konkret och tydligt och att matchningen underlättas för att hitta en familj som passar just det barnets behov.

Tema - Relation barn – kontaktfamilj – biologisk familj

I maj 2014 höll Bitta Söderblom från Helsingfors ett seminarium om relationen mellan de olika aktörerna barn – biologisk familj - kontaktfamilj. Hon är socialarbetare med särskild inriktning på familjearbete samt doktorand och handledare och utbildare inom "Barnkraft" och "Föra barnen på tal", bl. a. inom nordostkommunerna.

Söderblom (se Söderblom 2014-05-28) beskrev kontaktfamiljen som en utvecklingsstödande miljö för barnet där barnet genom att få dela vardag och gemenskap kan få växa och utvecklas genom vardaglig interaktion. Hon kallar det "*vardagens helande möten*" och att nära och varma relationer, acceptans och att bli hörd och lyssnad till är stärkande faktorer som stödjer barn i deras utveckling. Bitta Söderblom poängterade att det är föräldern som är expert på sitt barn och att barnet måste känna att föräldern godkänner och litar på kontaktfamiljen. För barnet är föräldrarna de viktigaste och därför är solidaritet gentemot barnets familj grunden för samarbete mellan kontaktfamilj och biologisk familj. Hon talade också om vikten av att lyssna på varandra och att veta vilket mandat som finns att handla – och att grunden för mandat är tillit och förtroende. Dock, menar hon, är tillit något som måste byggas upp, förtjänas och investeras i och kan ta lång tid. Faktorer såsom föräldrarnas egna erfarenheter av svek och besvikelser och om barnet tillåts lita på andra påverkar också. Söderblom tipsade om att arbeta med "Föra barnet på tal" (Solantaus 2010) inom kontaktfamiljsarbetet, en metod för samtal i syfte att kartlägga barnets situation. Detta kan ge föräldern möjlighet att berätta om barnets styrkor och sårbarheter samt att ge kontaktfamilj och biologisk familj ett gemensamt perspektiv och förhållningssätt gentemot barnet.

Avslutande konferens

Inför projektets avslutning inbjöds till en konferens i samarbete med Stockholms stad. Konferensen inleddes av projektledaren för EBP-projektet Helena Petersson, som beskrev hur

Stockholm strävar efter att arbeta efter ett evidensbaserat synsätt. Hon citerade Oscarsson (2009) som skriver: ”För en praktiker innebär evidensbaserad praktik att i en process av livslångt lärande ställa frågor kring klientens problem och behov, och utifrån forskningen, klienten, samt egna och andras erfarenheter söka svar som kan utgöra underlag för val av insatser” (a.a. sid.43). Därefter redovisades projektets framväxt, upplägg och de slutsatser som beskrivs i denna rapport. Professor Bo Vinnerljung var inbjuden för att redovisa sin rapport om uppföljning och utvärdering av registerdata gällande kontaktperson/kontaktfamilj (Vinnerljung m. fl. 2011). På eftermiddagen redovisade Lotta Berg Eklundh aktuell forskning om barns och ungdomars perspektiv på insatsen kontaktfamilj. Dagen avslutades med en paneldiskussion där två unga vuxna som tidigare haft kontaktfamilj, två socialarbetare (en kontaktsekreterare och en barnhandläggare), samt två kontaktfamiljer medverkade. Till konferensen var socialsekreterare och arbetsledare från FoU Nordost inbjudna, men också från de andra FoU miljöerna i länet och Stockholms stad. Till konferensen kom också representanter från kommuner utanför Stockholm och totalt var det 63 deltagare på konferensen. Dessa visade på stort engagemang och intresse och det var många som ställde frågor till föreläsare och till representanterna i panelen.

Presentation av intervjuer och fokusgrupper

I detta avsnitt redovisas de olika intervjuerna. I början av projektiden intervjuades socialsekreterarna. Dessa intervjuer och arbetsgruppens arbete har därefter legat till grund för det fortsatta arbetet, där unga vuxna har intervjuats och kontaktfamiljer inbjudits till fokusgrupper. Resultaten av intervjuerna redovisas i senare kapitel. Därefter följer ett avsnitt om evidensbaserad praktik (EBP), då det varit ett uppdrag för detta projekt att arbeta utifrån EBP.

Intervjuer av socialarbetare

Vid intervjuerna av socialarbetarna var intentionen att både kontaktsekreterare och barnhandläggare skulle delta samtidigt. Detta genomfördes i majoriteten av intervjuerna, dock inte alla. I två av kommunerna gjordes två intervjuer, vid ett tillfälle endast kontaktsekreterare och vid ett annat tillfälle barnhandläggare/samordnare för barngrupp. Intervjuer har gjorts med sex av de sju FoU Nordost-kommunerna, med två från kommunerna i FoU Nordväst och tre i Södertörn. Vid intervjuerna användes en intervjuguide med semistrukturerade öppna frågor (se bilaga 1). Alla intervjuer har genomförts av Agneta Nilsson. Det var sammanlagt 13 intervjuer, varav de första fem skrevs ned i anteckningsform. Då detta visade sig för svårhanterligt valdes att de resterande åtta intervjuerna spelades in på band. Intervjuerna har därefter renskrivits eller transkriberats och analyserats utefter de teman som valts ut i arbetsgruppen (Kvale 1997).

Intervjuer av unga vuxna

I studien har därefter åtta unga vuxna, som tidigare haft kontaktfamilj intervjuats. Vår förhoppning var att finna fler informanter, men det visade sig vara svårt. Antalet intervjuade kan tyckas vara lågt för en bedömning av resultatet. Anledningen till att välja unga vuxna var att en ung vuxen själv kan avgöra om den önskar bli intervjuad eller inte och att vi bedömde att man

som ung vuxen skulle kunna ha perspektiv på insatsen och samtidigt kunna komma ihåg hur det var. Vi har fått tips på unga vuxna med erfarenhet av att vara i kontaktfamilj att intervjua, från representanter i arbetsgruppen och också via egna professionella kontakter. De bägge författarna har intervjuat fyra var och alla intervjuer är gjorda vid ett personligt möte, utom en som p.g.a. långt avstånd från Stockholm är gjord i en telefonintervju. Inför intervjun sammanställdes en intervjuguide med semistrukturerade öppna frågor (se bilaga 2). Informanterna blev innan intervjun informerade om att deltagandet var frivilligt och att de kunde avsluta om de ville, och att sekretess skulle råda så att ingens identitet skulle kunna röjas. Intervjuerna inleddes med att de unga vuxna fick rita en nätverkskarta. Detta gav en introduktion till den unges liv och var kontaktfamiljerna placerades in i förhållande till övriga närstående. Intervjuerna är transkriberade och därefter analyserade efter teman.

Fokusgrupper

Via socialsekreterare i arbetsgruppen inbjöds kontaktfamiljer till fokusgrupper. En fokusgrupp är främst ett verktyg för konsultation och delaktighet och är ingen traditionell intervju (Wibeck 2010). Målet är att deltagarna ska kunna diskutera fritt med varandra, med gruppleddare som leder gruppen i ett antal teman utifrån det givna ämnet. Det anses vara ett verktyg för att nå en grupps bedömning om vad som är viktigt i en viss fråga (SKL 2010). Till den första fokusgruppen kom sju deltagare från sex familjer. Till den andra träffen gav många återbud och det blev endast en deltagare. Den sista träffen, som hölls i en kommun som har stort antal kontaktfamiljer, kom åtta deltagare från sex familjer. Inför fokusgrupperna hade vi sammanställt teman som underlag för diskussionen och instruktionen till gruppen var att det skulle vara ett öppet samtalsklimat men att koncentrationen skulle vara kring de olika temana (se bilaga 3). Även dessa intervjuer är transkriberade och har därefter analyserats utefter teman.

Metodövervägande

Vid genomförandet av detta projekt har uppdraget varit att bedriva arbetet i enlighet med evidensbaserade principer, och det givna direktiven har varit tydliga med att arbetet ska handla om kompetensutveckling och inte om forskning. Den metod som har använts och som redovisas i rapporten är att undersöka erfarenheterna av dels professionella (socialsekreterarna), dels brukarna (unga vuxna) dels utförarna (kontaktfamiljerna). Den valda metoden att ta vara på dessa intervjuer (fokusgrupper och intervjuer av unga vuxna) har varit ett sätt att basera kunskapsutvecklingen på det som de tar upp och ligger i linje med en strävan att bygga en evidensbaserad praktik.

Vi har i undersökningen använt oss av triangulering, detta genom att de olika aktörernas perspektiv redovisas och analyseras, som ett sätt att öka kvalitén och trovärdigheten i den kvalitativa analysen (Larsson 2005). Förutom att intervjua socialsekreterare har även brukare och utförare intervjuats. Arbetet har utförts av båda författarna som i olika rollpositioner deltagit i datainsamling och intervjuer, vilket kan öka säkerheten i resultatbilden genom att vi prövat varandras tolkningar.

Metodreflektion

Vi har i denna rapport valt att göra intervjuer för att i dialog med de unga vuxna kunna ställa följdfrågor och kunna fånga brukarnas egna reflektioner (se Kvale1997). Om vi hade valt att arbeta via enkäter hade denna möjlighet till att fortsätta samtalet inte funnits. De unga vuxna rekryterades genom att vi fick hjälp av socialarbetarna att få kontakt med ungdomar. En svaghet är att antalet var förhållandevis lågt, men förhoppningsvis kan ändå vissa tendenser skönjas. Det finns anledning till att återkomma i ytterligare studier av unga vuxna. En tveksamhet i materialet är att åldern varierar (mellan 18 och 30 år). Å ena sidan finns det en risk att några av de unga vuxna kan ändra sin syn om kontaktfamiljsinsatsen då de får ett större livsperspektiv och mer erfarenhet å andra sidan kan erfarenheterna från den som avslutade sin insats för mer än 10 år sedan förväntas vara bestående.

De socialarbetare som intervjuats har i några fall intervjuats i enskild intervju och flertalet i gruppintervju. Val av socialsekreterare har gjorts via representanter i arbetsgruppen, som oftast varit en kontaktsekreterare, som därefter har bjudit med en eller flera barnhandläggare. Även här har vi gjort bedömningen att vi genom en personlig intervju skulle få ta del av fler personliga reflektioner och funderingar.

I val av kontaktfamilj skedde det via representanter i arbetsgruppen som tillfrågade kontaktfamiljer, som vi därefter bjöd in till fokusgrupper. Urvalet skedde genom att vi kontaktade samtliga föreslagna, men bjöd in dem som vi fick tag på, var intresserade och att tiden kunde fungera. Tyvärr var det några familjer som av olika skäl fick lämna sent återbud vilket påverkade antalet deltagare, särskilt i fokusgrupp två.

En invändning kan göras då de kontaktfamiljer, och kanske också de unga vuxna, som valt att delta kan vara de som är mer engagerade och positiva. Det kan vara så att de kontaktfamiljer som är mer negativt inställda till socialtjänsten, eller de ungdomar som har en tyngre problematik, valt att inte ställa upp i intervju eller i fokusgrupp.

Validitet, reliabilitet och generaliserbarhet

Med validitet menas frågan om undersökningen har giltighet, d. v.s. om man har undersökt det som man avsåg att undersöka. Frågan är också om den metod man valt är relevant för att belysa problemställningen (Kvale 1997). Vi har valt att få information utifrån de olika delarna i evidensbaserad praktik d. v.s. söka relevant teori, söka beprövad erfarenhet via intervjuer från socialsekreterare, få information från brukarna i form av intervjuer av unga vuxna och också erfarenhet från utförarna, d. v.s. kontaktfamiljerna. Socialsekreterarna har intervjuats på sina arbetsplatser och varit medvetna om att intervjuerna ingår i ett projekt för kunskapsutveckling. I intervjuerna har socialsekreterarna varit öppna i sina svar och måna om att uttrycka önskemål om

utveckling av arbetet med kontaktfamiljer. De unga vuxna som intervjuats har själva tagit ställning till om de önskar delta eller inte och alla har avslutat sin kontaktfamiljsinsats. De kontaktfamiljer som tackat ja till att delta i fokusgrupper har blivit inbjudna av den kommun de har kontakt med, men ingen återkoppling har gjorts till respektive kommun. Då intervjuerna av socialsekreterare, de unga vuxna och fokusgrupperna redovisats och därefter analyserats tillsammans med relevant teori anser vi att rapporten redovisar det som avses i frågeställningen.

Reliabilitet innebär frågor som rör resultatens tillförlitlighet under hela arbetets gång. Hur har intervjuerna genomförts, utskriften, intervjuarens tillförlitlighet, d.v.s. skulle samma resultat erhållas vid annat tillfälle (Kvale 1997). Intervjuerna med socialarbetarna har skett på deras arbetsplatser på tider som de själva valt. Intervjuerna med de unga vuxna har skett på platser och tider som de själva valt. Fokusgrupperna har träffats på kvällstid i FoU Nordosts lokaler och vid ett tillfälle i en av kommunernas lokaler. Intervjuerna med socialsekreterarna har renskrivits av Agneta Nilsson och intervjuerna med de unga vuxna och fokusgrupperna har transkriberats av skrivbyrå med mångårig erfarenhet av arbete med sekretess. Angående intervjuarens reliabilitet skriver Kvale att det är en fördel om intervjuaren har kunskap om området. Det är en konst att intervjua, och det krävs träning i att balansera mellan att följa intervjuguiden och fånga upp andra viktiga aspekter i ämnet som kommer upp under intervjun (a.a.). Vår uppfattning är att våra tidigare erfarenheter inom området kontaktfamilj, som består av både teoretisk och praktisk kunskap har varit av värde för rapporten.

Generaliserbarhet gäller frågan om undersökningen är representativ i statistisk mening. Eftersom urvalet är litet är det svårt att tala om generaliserbarhet. Dock kan rapporten ge en bild av hur en representativ grupp av socialsekreterare, unga vuxna och kontaktfamiljer ser på insatsen kontaktfamilj och hur denna ska kunna utvecklas.

Evidensbaserad praktik – uppföljning

Inom socialt arbete finns det en strävan efter att socialtjänstens arbete ska bygga på kunskap om arbetets resultat, kvalitet och effektivitet och att arbetet i högre grad ska bygga på evidensbaserad praktik (SOU 2008:18). I SOU-utredningen efterfrågas mer forskning och utvärderingar, mer möjligheter för professionella att utveckla en evidensbaserad praktik och att brukarperspektivet förtydligas inom socialtjänsten. Begreppet står för en praktik där brukarens situation, erfarenheter och önskemål, professionellas expertis och bästa tillgängliga vetenskapliga kunskapen vävs samman (Socialstyrelsen 2014). Socialstyrelsen poängterar i sin kunskapsguide att individens önskemål ska vägas in vid val av insats och att sannolikheten att insatsen blir till hjälp ökar om den uppfattas som positiv av individen. Evidensbaserad praktik har använts mycket inom medicinens område och när arbetssättet ska överföras till socialtjänstens verksamhet finns speciella aspekter och svårigheter att ta hänsyn till (Oscarsson 2009). Oscarsson nämner att klientens problem och behov kan finnas både hos personen själv, i dess närmiljö eller i strukturella faktorer. Klientens egen tro på om insatserna kan vara till hjälp eller inte påverkar också utfallet. Det förekommer att flera insatser pågår parallellt, och också från olika

myndigheter och det saknas ofta kunskaper om vilka effekter olika insatser kan ha och hur de samspelar med varandra. Varje ärende finns i ett unikt sammanhang. Det som fungerar i ett sammanhang, kanske inte fungerar i ett annat. Oscarsson menar att för kunna arbeta utifrån en evidensbaserad praktik krävs att det bedrivs relevant forskning, både för klienter och för personal, att det finns tid för reflektion, uppföljning, ett visst utbud av insatser och att en systematisk dokumentation förs. Inom socialtjänstens område används oftast kvalitativa metoder, något som av hävd har placerats långt ned i evidenshierarkier (Bohlin 2010). Bohlin skriver att en styrka hos kvalitativa metoder är att de kan förklara mönster som inte kan förklaras i kvantitativa studier och göra aktörers handlingsmönster begripliga.

Rasmusson (2009) skriver att det saknas empiriska studier av samband mellan resultat av insatser och kvalitet på utredningar inom socialtjänsten. Med stöd av mer systematisk analys och bedömning hade valet av insats kunna bli till nytta i utformningen av insatsen. Det som också behövs är forskning om resultat av insatser, något som brister då det gäller kontaktfamilj. Andersson (2003) beskriver svårigheter kring utvärdering av insatsen kontaktfamilj/person utifrån vad en studie fokuserar på; om det är på insatsens preventiva möjligheter eller på processen i arbetet kring insatsen. Hon menar också att det är viktigt att ta hänsyn till aspekter såsom klass, etnicitet, ålder, kön och levnadsvillkor för att kunna utvärdera insatsen. Andersson menar att hon i de studier hon undersökt inte har kunnat finna några negativa effekter på insatsen kontaktfamilj/person och menar att insatsen har en potential att fokusera på barn och deras bästa samtidigt som den inkluderar hela familjen (a.a.).

En svårighet med uppföljning av insatsen kontaktfamilj, menar Berg Eklundh (2002, 2010) är att det i den statistikrapportering som finns att tillgå inte går att skilja på kontaktfamilj och kontaktperson. Hon anser att om en uppdelning görs kommer det att vidga möjligheterna till att studera insatsen kontaktfamilj, dess användning över tid och i förhållande till andra insatser.

Problemet med ett evidensbaserat arbete inom socialt arbete, är att det ofta saknas vetenskapligt beprövade metoder och det finns svårigheter att göra randomiserade studier med kontrollgrupper. Detta innebär svårigheter att genom socialt arbete pröva metoder och utvärdera dem för att på sikt kunna bygga evidens. Ett tydligt exempel på detta är kontaktfamilj, som infördes som insats för det sociala arbetet innan diskussion om evidens hade startat. Dessutom är det en specifik insats som främst används i de nordiska länderna, vilket innebär ett hinder med internationella jämförelser.

Arbete med UBU-KF

Ett av projektets uppdrag var att hitta arbetssätt för att kunna tillgodose behovet av systematisk uppföljning, något som ingår i arbetet med evidensbaserad praktik och som sedan år 2012 ingår i Socialtjänstlagen, kap. 3 § 6 c (SFS 2012:776.). Förutom att temat om uppföljning ingått i alla projektets delar, t.ex. arbetsgruppens möten, temadagar och intervjuer, har också en särskild del av projektet inriktats på att finna ett IT-stött system som kan användas för uppföljningen av

kontaktfamiljsinsatsen. Arbetet har inriktats på att anpassa UBU (Uppföljning Barn och Unga) – ett IT-system, som tidigare anpassats för uppföljning av barn och ungdomar i hem för vård och boende (HVB) och för familjehem, till att också följa upp kontaktfamiljsinsatser. I modellen finns enkäter i form av utarbetade frågor som riktar sig till socialsekreterare, barn/ungdomen och till förälder. Frågorna till barnen, riktar sig till barn i åldern 7 – 18 år. De olika frågeområdena som riktas till föräldrar och barn ska ge möjlighet för dem att beskriva sina upplevelser och erfarenheter och handlar dels om bemötande (t.ex. trygghet, kontakt eller kränkningar) dels om praktiska förhållanden (t.ex. boende, fritid och stöd i skolarbete). Förutom dessa frågeområden ingår till socialsekreterarna också frågor som rör bakgrundsfaktorer (tidigare insatser etc.) och uppnådda mål (kopplat till BBIC-kriterierna.)

Under projekttiden har en särskild arbetsgrupp med intresserade kommuner bildats med syfte att anpassa eller omarbete tidigare befintliga frågor till att avse kontaktfamiljsverksamheten. I arbetsgruppen har man utgått ifrån UBU-F (familjehem) som ett vägledande underlag för bearbetningen. Sedan förslaget återkopplats till de olika kommunerna färdigställdes ett preliminärt utkast. Projektledaren har därefter processat detta utkast både regionalt och nationellt, via NUSO-nätverket³. Därigenom har en ny modul, kallad UBU-KF utformats för uppföljning av kontaktfamiljsinsatsen. Modulen har testats under februari till och med maj månad 2014 av fyra kommuner från både FoU Nordost och FoU Nordväst och har därefter ingått som en ordinarie modul. Ett par kommuner kommer att fortsätta använda UBU-KF i kontaktfamiljsarbetet och modulen har också införts i andra kommuner i landet.

³ NUSO: Nationella Utvecklingsråd inom Sociala Områden. Utvecklingsrådets medlemmar utgörs av representanter för regionala FoU enheter/högskolor och praktiker (chefer/socialarbetare) från deltagande kommuner och län. För vidare information se www.nuso.se

Del III Resultatgenomgång

Kapitel 4 Intervjuer med socialsekreterare och kontaktsekreterare

Inledning

I detta avsnitt redovisas en sammanställning av intervjuer med 25 handläggare i totalt 11 olika kommuner. Det är både kontaktsekreterare och barnhandläggare som intervjuats, men alla benämns som socialsekreterare eller socialarbetare. Redovisningen är uppdelad i olika delar utifrån de frågeställningar som arbetsgruppen valt ut, **barns delaktighet, syfte och uppdrag** samt **relation barn – biologisk familj och kontaktfamilj**. Dessutom beskrivs socialsekreterarnas tankar om utveckling av insatsen kontaktfamilj.

Redovisning av olika teman för intervjuerna med socialarbetare

Barns delaktighet enligt socialsekreterarna

I intervjuerna med socialsekreterarna framkommer en önskan att barnen ska vara delaktiga i hela processen kring insatsen kontaktfamilj samt även att ge barnen en förståelse för vad en kontaktfamiljsinsats innebär. En socialsekreterare säger:

När man börjar tänka att det ska bli en kontaktfamilj, förbereda barnen på vad det är för något, egentligen genom hela resan är det viktigt att försäkra sig om att barnen vet varför det pågår”.

Samtidigt framkommer en osäkerhet kring hur mycket barnen förstår av vad insatsen innebär – som en socialsekreterare uttrycker sig

Jag vet inte om barnet vet om anledningen till kontaktfamilj, jag skulle kunna vara mycket tydligare.

Socialsekreterarna berättar om en osäkerhet om vem som har ansvaret för att berätta om kontaktfamilj för barnet – om det är föräldern eller socialsekreteraren. Flertalet socialsekreterare nämner att det är bra om föräldern förklarar och står för beslutet inför barnet – som i detta citat:

Som jag ser det är det oftast föräldern som berättar för barnet om tanken på kontaktfamilj, vi pratar också, men då är det oftast ingen nyhet för barnet.

En annan fråga som ställdes i intervjuerna var kring hur samtalen med barnen förs. Under utredningen beskriver socialsekreterarna att barnsamtal är en självklarhet. Beskrivningen är att man träffar mindre barn tillsammans med föräldrar och att det är vanligare med enskilda möten med de lite äldre barnen. Däremot framkommer en osäkerhet kring vad som är lämpligt vid uppföljning av insatsen; om barnen ska vara med och var man ska träffas. Det framkommer också att uppföljningsmöten ibland blir åsidosatta pga stress i arbetet. En socialsekreterare säger:

Vid uppföljning är de äldre barnen med, men de yngre är svårare att ha med. Oftast träffar man inte barnen själva vid uppföljning.

Uppföljningsmöten kan vara på socialkontoret, hemma hos biologisk familj eller hos kontaktfamiljen. En socialsekreterare tipsar om att det är lättare att gå ifrån för ett enskilt samtal med barn vid hembesök. Barns delaktighet vid första möten med kontaktfamiljen är också beroende av barnets ålder och också en omsorg om barnet att inte bli bortvald om kontaktfamiljen eller föräldern skulle säga nej vid första mötet.

Vi kallar till matchningsmöte helt förutsättningslöst, vi säger: "ni får träffa en familj och så får vi se", och då är ofta yngre barn inte med och det kan vara svårt för barnet att inge förhoppningar om de är med och familjen sedan tackar nej.

I intervjuerna framkommer osäkerhet mellan handläggare och kontaktsekreterare kring ansvaret för frågan om barns delaktighet. Osäkerheten kan vara att kontaktsekreteraren inte alltid vet om barnet verkligen är tillfrågat. En kontaktsekreterare säger t ex:

På matchningsmötet tar man upp om barnet känner till vad som är på gång och om man pratat med barnet det brukar jag ta upp om inte handläggare tar upp frågan.

Även i uppföljning av insatsen finns en osäkerhet kring vem som har ansvar för barnets delaktighet, vilket kom fram både i intervjuerna och i arbetsgruppens diskussioner. Vissa kommuner har organiserat det så att det är barnhandläggaren ensam som har ansvaret för uppföljningar. En kontaktsekreterare uttryckte oro för att handläggare har stor arbetsbörda och att det ofta byts personal:

Det är barnhandläggarna som gör uppföljningar, vet inte alltid om de känner eller tar ett sådant stort ansvar för det är en sån tidspress.

Syfte och uppdrag enligt socialsekreterarna

Socialsekreterarna beskriver en ambition att skriva mål och syfte med insatsen så tydligt som möjligt, och helst utifrån barnets synvinkel, men att det inte alltid är lätt. Då barnet är mindre är det svårare att hitta barnets behov. Tidigare var mycket fokus på avlastning för föräldern, och några socialsekreterare menar att det fortfarande kvarstår, men att det inte får framgå, som en socialsekreterare berättar: *"ibland krystar jag fram målformuleringar då alla vet att det är avlastning"*. Men flera socialsekreterare anser att det har ändrats och att fokus har ändrats från föräldrarnas behov till barnet och att det istället är barnets behov som framträder, som en socialsekreterare uttrycker: *"barnet behöver avlastas familjen – att få vara barn"*. Några kontaktsekreterare tyckte att uppdragen ibland kunde vara väl svåra för en kontaktfamilj att

hantera ”uppdragen är för svåra, de är mer av mer behandlingsärenden” – men att de ändå försöker hitta en kontaktfamilj. Socialsekreterarna kunde uttrycka en önskan om att kunna göra mer för barnen och att kunna erbjuda och förmå föräldern att ta emot andra insatser:

Kontaktfamilj borde vara i kombination med andra insatser, ibland då man inte lyckats motivera till andra insatser kan det ändå vara bra för barnet med kontaktfamilj.

En fråga som ställdes i intervjuerna var kring hur socialsekreterarna bedömde barnens delaktighet utifrån uppdrag och syfte med insatsen. I intervjuerna framkom en osäkerhet kring att formulera uppdrag och svårigheter att skriva konkret utifrån barnets behov utan att kränka föräldrarna. En socialsekreterare uttryckte det så här:

Ofta är det barnets behov men i grunden att föräldern inte räcker till, då måste man formulera så att det inte kränker föräldern, ofta utökat nätverk, vuxna förebilder. Det är svårt att formulera mål då föräldern brister.

I intervjuerna framkom också att hur mål och syfte med insatsen är formulerat påverkar kontaktsekreterarnas arbete med rekryteringen och matchning av kontaktfamiljerna. Det är lättare att skriva tydliga uppdrag till kontaktfamiljen om också mål och syfte är konkreta.

Relationerna mellan barn, biologisk familj och kontaktfamilj enligt socialarbetarna

Socialsekreterarna poängterar att det är viktigt att barnen måste ha mandat att få tycka om kontaktfamiljerna och också få mandat från föräldern att få vara där. Det är lättare för barnet om också den biologiske föräldern tycker om kontaktfamiljen. En socialsekreterare funderar:

Jag tycker att det är viktigt med vardagsvis kommunikation, t ex vid överlämning att bjuda in föräldrar, och att det skulle kunna ses som ett uppdrag.

Det är viktigt i rekryteringen av kontaktfamiljer att berätta om hur barn kan ha det och att det kan uppstå svårigheter, t ex med att ta med kläder vid rätt väderlek och att få en förståelse hos kontaktfamiljen för barnets situation.

Vissa kontaktfamiljer vill göra en insats för ett barn, men vill inte ha in mamman i sitt hem, vissa har en mer välkommande inställning och det är en sak att ta upp under matchning.

Socialsekreterarna nämner många svårigheter i relationen mellan kontaktfamilj och biologisk familj, såsom olikheter i levnadsvillkor och olika syn på regler vid hämtning och lämning. En socialsekreterare berättar att hon ofta får höra från kontaktfamiljer att ”det var svårare än vad vi trodde” och att kontaktfamiljerna berättar att de tycker att föräldrakontakten är det mest komplicerade i uppdraget.

Tankar om utveckling av kontaktfamiljsinsatsen enligt socialsekreterarna

I intervjuerna med socialsekreterarna framkommer många önskemål om att utveckla verksamheten kring arbetet med kontaktfamilj – både för barnen som får insatsen och för de kontaktfamiljer som engageras. En socialsekreterare tänker om uppdraget som kontaktfamiljerna åtar sig, som att det är ”*ett större uppdrag än vad vi alltid förstår*” – och att det utifrån det skulle hon önska att kunna ge mer stöd. Önskemålen gällande kontaktfamiljerna är främst kring att kunna ge handledning, fortbildning och uppföljande kontakt. Ett tema för uppdrag till kontaktfamiljer, beskriver en socialsekreterare som att ”*sätta ord på det vardagliga - vad är det man kan göra som gör skillnad*” – att visa kontaktfamiljer att det är små stunder av samvaro i nuet som kan stödja och hjälpa barnet. Några kommuner anlitar handledare som inte kommer från den egna kommunen och några socialsekreterare funderade om det är bra att de som kontaktsekreterare ger handledning: ”*Vem ger handledning – kan vi eller är vi för mycket arbetsgivare?*”. Socialsekreterarna efterlyser inte bara utbildning till kontaktfamiljerna utan också för egen del, t ex i att samtala med barn.

I både intervjuerna med socialsekreterarna och i arbetet i arbetsgrupperna framkommer en stark önskan om att få veta mer om insatsen kontaktfamilj. Liksom i våra tidigare studier (Berg Eklundh 2002, 2010, Nilsson 2006) framkommer en generellt positiv syn på kontaktfamiljsinsatsen, men samtidigt finns en osäkerhet om hur detta stämmer med verkligheten, som en socialsekreterare berättar:

Jag skulle vilja veta mer om vad insatsen gör, nu grundar jag på det som barnen sagt, det är svårt att tro att det inte är bra.

Och en annan funderar: *om vi säger att det är en bra insats – vad är det då som är bra.*

Ett tema som berördes, både i intervjuerna och i arbetsgruppens möten, var att politiker och arbetsledning påverkats av den rapport (Vinnerljung mfl 2011) som inte påvisat att kontaktperson/kontaktfamilj hade positiva effekter på barn och ungas utveckling på lång sikt.

Vinnerljungs studie har påverkat beslutsfattare – det har kommit mer tveksamheter och att skolan har blivit viktigare – samtidigt som jag har sett med egna ögon hur barn har växt genom att få en kontaktfamilj

Flera socialarbetare berättar om att det är ett önskemål från ledningen att kontaktfamilj ska kombineras med en insats i form av familjebehandling, men att det inte alltid är genomförbart. Kontaktfamilj kan då vara den insats som föräldrar tackar ja till och bedömningen görs att det är en insats som gagnar barnet.

Ett tag var cheferna så nitiska att insatserna skulle vara korta och alltid familjebehandling och vi fick nästan påpeka att det inte alltid gick.

Några socialsekreterare berättar att kommunerna har olika syn på insatsen kontaktfamilj och hur den ska användas. Vissa har en positiv syn på insatsen, medan andra har en mer restriktiv hållning. En kommun efterfrågar tydligare riktlinjer inför tillsättande av insatsen och gärna att en samordning görs mellan kommunerna inom FoU Nordost. Någon hade erfarenhet av familjer som flyttat mellan kommuner, där de tidigare erhållit kontaktfamilj, men fått avslag i den nya kommunen.

....riktlinjer mellan kommuner när ska man tillsätta kontaktfamilj för det är bedrövt att det skiljer sig åt då man bor i olika kommuner.

I intervjuerna och i arbetsgruppen diskuterades olika sätt att organisera verksamheten. En kommun har det uppdelat så att det är en grupp som träffar familjen under utredningen och efter beslut om insats förs familjen över till en ”insatsgrupp”. För familjen och barnet innebär det byte av handläggare. En kontaktsekreterare uttrycker oro för många byten av personer som familjen ska träffa:

Utredningsgruppen träffar barnen och insatsgruppen tar över – det byts person som inte alltid hunnit träffa barnen – många grupper – det kan bli många under tiden mottagning – utredning – insats – vi – familjebehandlare – det kan ha 10-12 socialsekreterare under en kort tid.

Sammanfattning av intervjuerna med socialarbetare

I intervjuerna med socialsekreterarna framkommer en strävan efter att barnen ska vara delaktiga i arbetet kring kontaktfamiljsinsatsen. Det finns dock många osäkerhetsfaktorer, såsom vad barnen förstår av vad insatsen innebär, hur samtalen bäst ska föras med barnen och kring ansvaret för barnets delaktighet mellan olika handläggare. Även då det gäller mål och syfte med insatsen är ambitionen att det ska vara för barnens skull och också så tydligt som möjligt. Socialsekreterarna efterfrågar fortsatt forskning kring insatsen och också möjlighet att kunna ge kontaktfamiljerna mer handledning och stöd.

Kapitel 5 Intervjuer med unga vuxna som haft kontaktfamilj

Inledning

I detta kapitel presenteras först de unga vuxna som deltagit i intervjustudien och därefter görs en genomgång av de olika teman som ingått i intervjuerna.

Presentation av de åtta unga vuxna som har intervjuats

De intervjuade unga vuxna är mellan 18 och 30 år med en genomsnittsålder på 23 år. (Anna 18, Johanna 19, Nadja 21, Viveka 21, Svante 24, Janna 25, Torbjörn 27, Kerstin, 30 år). I texten benämns de unga vuxna även som ungdomar och pojkar respektive flickor.

En av de unga hade, enligt sin egen uppfattning fått sin insats på grund av "eget beteende", genom att vara utåtagerande och rymma. De övriga hade fått en kontaktfamilj beroende på sociala problem i sin familj, såsom både psykisk och fysisk ohälsa, missbruk och kriminalitet samt för att en ensam förälder behövde avlastning.

Två av dem bor fortfarande hemma i sin familj och de andra har egen lägenhet. Två av de unga vuxna har egna barn. Tre av de unga vuxna hade förlorat en förälder och dessa hade ingen eller en dålig relation till den kvarvarande föräldern. Flertalet intervjuade hade varit i många år i sin kontaktfamilj, som längst 13 år, och en bara varit ett halvt år i sin kontaktfamilj. Fem av de unga vuxna hade fortfarande en fungerande relation med sin tidigare kontaktfamilj. För två av de unga vuxna hade kontaktfamiljsinsatsen övergått till att bli familjehem och för en flicka hade familjehemsinsatsen istället övergått till att bli kontaktfamilj.

Redovisning av olika teman för intervjuerna med de unga vuxna

De unga vuxna om fortsatt kontakt med kontaktfamiljen

En av de första frågorna som ställdes i intervjun var om de unga vuxna hade kvar kontakten med sina kontaktfamiljer. Av de åtta som intervjuades hade fem stycken fortsatt kontakt och berättade att kontakten var viktig för dem och kontaktfamiljen var någon att vända sig till för råd och stöd och även tillgång för att fira födelsedagar och jular. En ung vuxen berättar att också de biologiska barnen i kontaktfamiljen har blivit som "*en slags släkt*" som han fortsätter att träffa. En annan pojke berättar om sin kontaktfamiljsmamma:

K., det är nån som jag känner att jag alltid kan fråga om råd, som alltid ställer upp. Jag ser upp till henne väldigt mycket. (Svante).

En flicka önskar att hon skulle ha mer kontakt än vad hon har och säger "*vi ringer inte varann längre och det är jättetrist, men det har blivit så bara*". (Janna)

Två av de intervjuade hade inte alls kontakt och en endast sporadisk kontakt via Facebook.

Barns delaktighet enligt de unga vuxna

En fråga var kring delaktigheten vid tillsättandet av insatsen kontaktfamilj och majoriteten beskrev att de inte fått vara med och bestämma om att få en kontaktfamilj. Flera var mycket små då kontaktfamiljsinsatsen inleddes. Tre av dem berättar att de vet att det är föräldrarna som har föreslagit vem som skulle bli kontaktfamilj. En flicka berättade att hon har minne av att få lämna önskemål om hur kontaktfamiljen skulle vara och att hon hade önskat att det fanns djur där, vilket det också blev. En ungdom berättar att han först hade en kontaktfamilj, där han inte trivdes, och att han därefter fick vara med och påverka vem som skulle vara hans kontaktfamilj genom att han då tillfrågat en skolkamrats familj:

Till en början i den första familjen fick jag ju inte påverka någonting, det var ju bara att följa med, men jag hade nog ganska mycket och säga till om när det gällde den andra familjen, för då var det ju antingen dom eller så avslutar vi. (Torbjörn)

En flicka berättar att hon inte tycker att hon fick vara med och bestämma:

Jag hade ingen talan. Säkert frågade dom om jag ville åka upp till den familjen och jag kände dom och ville åka upp till dom. Hellre att jag åkte till den familjen än till någon annan. (Johanna)

En flicka berättar, att om hon hade fått bestämma, så hade hon sagt nej, men att det ändå blev bra:

Jag var ju väldigt liten då, men hade det varit upp till mig så hade jag sagt nej. Jag kommer ihåg att jag verkligen inte ville... Jag kommer ihåg att jag ville att en av mina kompisar, deras föräldrar (skulle blivit kontaktfamilj) för då hade man sin kompis där, men så här i efterhand så tycker jag att det har varit bra att jag inte fick dom. (Kerstin).

En av de intervjuade som inte ser insatsen som så positiv berättar:

Jag tyckte inte alls om att åka dit. När jag väl var där var det ganska okey, .. men jag saknade henne (mamman) hela tiden och när jag skulle åka dit, jag fruktade verkligen det, jag ville inte. (Anna)

Däremot är det flera som påpekar att de kunnat vara med och påverka vistelsen i kontaktfamiljen, både vad de ville göra då de var där och när de skulle åka dit. En flicka berättar:

Så när jag kom till H (kontaktfamiljen) och jag fick börja välja och bestämma åt mig själv.....dom jobbar med en för att må bättre. (Janna)

Två av de unga vuxna berättar att kontaktfamiljsinsatsen avslutats på föräldrarnas initiativ och att de inte blev tillfrågade. De tycker båda att de inte ville avsluta och att det var för tidigt. En av dem berättar:

Nej det var ingen om brydde sig om att fråga mig, utan mamma förde min talan. Hon tyckte att "nej hon ska inte vara här, det är klart nu liksom. Janna behöver inget mer". Så att det var så det avslutades. (Janna)

Lärdomar enligt de unga vuxna

Sju av de åtta unga ansåg att de hade fått med sig någon form av kunskaper från sin vistelse i kontaktfamiljen. Den som var mest negativ och inte tyckte om att vara i kontaktfamiljen, ansåg samtidigt att hon fått ett bra bemötande och upplevt empati. Hon ansåg att hon fått stöd och vägledning:

Det var ju att jag fick en helt tankeåterställare, att man ska respektera sin mamma, man ska sköta sin skolgång och allt sånt där... Jag lärde mig att kommunicera bättre tror jag. Jag lärde mig hur man skulle bete sig bättre. Det förändrade mig mycket, det gjorde det. Johanna 19 år.

Flera berättar om att de fått göra saker och pröva på t ex sporter, som de vet att de inte kunnat göra i sin hemmiljö, men också att de lärt sig sociala koder.

Ja kanske vad som är normen att tänka sig vad andra familjer har när man bjuder hem folk, bjuder på mat och sådana grejer... Vad som är normalt liksom. (Torbjörn)

En av de unga vuxna beskriver att hon fått med sig förebilder om samarbete och problemlösningar från tiden i kontaktfamiljen:

Att ha tålamod med varandra och att inte brusa upp. Samarbete, det var viktigt när man skulle laga mat och sånt. (Nadja)

Kerstin berättar att hon via kontaktfamiljen har fått livskvalité och stöd i att kunna få en utbildning.

Det som jag tror är att om vi inte hade haft stödfamilj så hade jag och min syster idag haft en sämre livskvalitet för det känns som att dom har hjälpt oss att gå framåt och inte hamna i svackor... Och dom hjälper mig fortfarande, dom pushar mig att komma framåt och att utbilda mig. Inte med tvång att jag måste göra det men det kommit bli dom som blir stolta över mig när, ja dom blir glada och det är kul. Jag tror att min pappa är det också men han visar det inte på samma sätt. (Kerstin).

Janna beskriver att hon från tiden i kontaktfamiljen har med sig lärdomar om att göra saker tillsammans med sitt barn och att hon genom att få veckopeng kunde lära sig att spara pengar. En annan ungdom berättar om vad han har fått för lärdomar: "att ta ansvar, men på rätt sätt" (Svante).

Avslutningsvis fick informanterna frågan hur de ser på insatsen i backspegeln, om de kan rekommendera den till andra och om de själva kan tänka sig att vara kontaktfamilj. Majoriteten av de unga vuxna kunde själva tänka sig att vara kontaktfamilj och tyckte att det var något de kunde rekommendera till andra. En informant tyckte att kontaktfamilj är bra för någon som har det tufft hemma och om man behöver extra stöd, och en annan berättar så här:

Jag har faktiskt tänkt på det och det skulle jag absolut kunna göra. Jag tror verkligen att det är en bra grej och jag skulle vilja hjälpa någon som jag blev hjälpt när jag var liten. Även min syster har också tänkt på att det är nånting som hon skulle kunna tänka sig att göra eftersom vi har haft så bra upplevelser. (Kerstin)

Syfte med insatsen enligt de unga vuxna

En fråga till de intervjuade var hur de uppfattat anledningen till att en kontaktfamilj hade tillsatts och många berättar om en socialt utsatt barndom och ett bristfälligt nätverk.

Det var för att mamma var ensamstående, helt själv. Pappa blev mördad ... Sen var mormor alkoholist, eller är alkoholist. Morfar dog i cancer. Farmor och farfar ville inte veta av oss och mamma kände att hon behövde avlastning för hon klarade inte allting själv. (Nadja)

Flera beskriver att de trott att det varit för att föräldern skulle få avlastning, men att de också känt att det varit för deras egen skull, som en flicka berättar ”en sorts semester”.

Anna beskriver att hon inte ville vara i kontaktfamiljen och att hon tror att det tillsattes bara för att modern skulle få avlastning. Hon kan i efterhand se att det kanske ändå var bra att hon hade en kontaktfamilj, och säger:

...om syftet är att man ska få en ny familj, så vet jag inte. Det kanske funkar på vissa, men på mig funkade det inte alls. Jag är väl glad att det blev så för jag vet att hon (modern) inte skulle klarat av att ha mig hela tiden. (Anna)

En pojke berättar att socialtjänsten berättat att de tyckte att han tog för mycket ansvar för sina syskon och att kontaktfamiljen var till för honom men att han var orolig för vad som kunde hända hemma då han inte var där.

Det jag fick sagt till mig var att jag tog för mycket ansvar hemma men för mig var det lite grann i början att jag kände att det var skönt och komma bort lite grann, men samtidigt varje gång jag åkte bort så var jag lite orolig vad som skulle hända hemma så det var blandade känslor. (Svante)

En ung vuxen beskriver att hon till en början inte förstod varför hon skulle vara i en kontaktfamilj. Men hon berättar att hon efterhand förstod att det var moderns önskan att hon och systemen skulle få vara en "vanlig familj":

...för att vi skulle få en normal familjebild.... Pappa var ju inte jättebra på att ta hand om oss när mamma dog. Dom hade ordning, dom hade reda på saker och ting, dom hade regler och dom fungerade som familj. Jag tror att det var mycket det som vi skulle få ta del av. (Kerstin)

Viveka berättar att hon fick höra att hon och hennes bror fick en kontaktfamilj för att de var så besvärliga:

Det var nog lite skuld att det var fel på oss barn tror jag, mamma framförde det så. Men sen när man var äldre då tänkte man mer att det var för våran skull. (Viveka)

Relation mellan barn, biologisk familj och kontaktfamilj enligt de unga vuxna

Flera av de unga vuxna berättar att de märkte av att det fanns konflikter mellan kontaktfamiljen och deras biologiska familj. Ofta rörde dessa konflikter frågor om hur ungdomen blev behandlad i hemmet. Svante berättar att han hade stort ansvar för syskonen i hemmet.

K (kontaktfamiljen) hade väldigt många synpunkter på saker som hon pratade om.....jag hade ju ansvaret då när jag bodde hemma..... och mamma blev utskälld av K.... Så dom hade väldigt mycket konflikter vet jag. (Svante)

Nadja berättar att hon märkte av konflikter mellan kontaktfamiljen och sin mamma då modern undvek kontakt med kontaktfamiljen. Hon har själv som vuxen förstått att modern har egna svårigheter och tycker att hon fått stöttning i sin förståelse för moderns bister av kontaktfamiljen:

H (kontaktfamiljen) har sagt att hon gillar min mamma och inte haft nånting emot henne så eller någonting, men hon har sagt det att min mamma är väldigt, väldigt speciell..... så det är mycket därför jag har kontakt med H än idag. (Nadja)

Det fanns i intervjuerna också exempel på en god relation mellan den biologiska föräldern och kontaktfamiljen. En ung vuxen berättar att hennes pappa fick stöd och hjälp från kontaktfamiljen och att det var en god relation mellan honom och familjen.

I intervjuerna kom också frågan upp gällande kontakten mellan barnen i familjen och flertalet berättade om goda relationer med de andra barnen i familjen. En informant berättar att hon och de biologiska barnen i familjen kom överens och lekte och bråkade som syskon. Det fanns också exempel på motsatsen:

Men också det där att man märkte mycket hur dom (kontaktfamiljen) behandlade oss olika. Dom hade en dotter som var lika gammal som mig och om jag snodde hennes kläder fick jag

jättemycket skit och om hon gjorde det från mig så fick hon ingenting. Så man märkte att dom behandlade oss olika. (Johanna)

Skillnader mellan familjerna enligt de unga vuxna

En framträdande skillnad i de ungas beskrivningar var att de hade en bild av att kontaktfamiljen var en "hel familj" som kunde ge en idé om hur familjelivet kan gestalta sig.

Både jag och min lillebror och min syster har tänkt att det har varit en glädje och längtat efter att få komma dit. Så jag tror att jag har tänkt hela tiden att det har varit som ett slags andrum. Så här ska en familj vara. (Viveka)

En annan skillnad var familjeklimatet, att det var lugnare i kontaktfamiljen. Flera av de unga beskrev att det var en avkoppling att få komma dit. Det fanns en struktur i vardagslivet med rutiner och ett kärleksfullt bemötande.

Jag tror att det var rutinerna, att jag visste vad som väntade. Det var alltid mycket socialt, hennes barn var där och jag älskade maten. Det var en trygghet.. och att hon var så kärleksfull också så klart. (Janna)

Förutom rutinerna och strukturen beskrev de unga att det fanns en möjlighet till samvaro med samtal och att bli lyssnad på.

Det var att hemma hos mamma så kände jag att jag inte kunde prata med henne på samma sätt som jag pratade med X. När jag satte mig med henne så pratade hon med mig och förklarade vissa saker. X förklarade varför man kan känna så och varför det är så ibland. Det var väl det som var skillnaden. (Nadja)

Dessutom talade majoriteten om att kontaktfamiljerna på ett annat sätt anordnade aktiviteter och umgicks, föräldrar och barn.

Det var den vardagen som jag fick där och att vi gjorde saker tillsammans hela tiden när vi var där... Vi var på utflykter och gick på museum... Vi var som en vanlig familj och det gillade jag. (Kerstin).

Flera nämnde också att de fått med sig kunskap om disciplin och regler "... Bara det här att man har en tid när man kommer hem och plockar undan saker efter sig." (Kerstin)

Flera av de unga vuxna berättade om en osäkerhet inför att komma till en ny familj och att det kunde ta lång tid att lära känna varandra. De nämnde också att det kunde vara svårt att inte vara i vägen och inte veta om de kunde lita på personerna i familjen.

En ung man, som har haft ett turbulent liv, med förekomst av våld, missbruk och osämja mellan föräldrarna beskrev skillnaden mycket kortfattat:

Skillnaden? Trygghet och otrygghet. När jag ser på min riktiga familj så är det massor med otryggheter... (Svante)

Kontakt med socialtjänsten enligt de unga vuxna

Ingen av de unga beskrev några särskilt positiva eller väsentliga möten med socialtjänsten även om de nu efteråt reflekterade över att det kunde varit till nytta för dem. En ung man beskrev att samtalen var mer som ett tvång: *”var mer att måste jag upp dit och prata, svara på frågorna men förstod inte riktigt varför men jag måste ju åka dit”.*(Svante)

Flera av informanterna har inte något direkt minne av hur kontakten med socialtjänsten var eller vad de betytt för dem. En flicka berättar att hon hade samtal med sin socialsekreterare, men att hon visste att hon inte berättade allt: *”Man sa inte hela sanningen, det gjorde man inte”* (Viveka). En flicka, som kom ihåg att hon har haft uppföljande möten med socialtjänsten berättar

Man hade ju velat sitta lite med dom själv och berättat hela sin, alltså även fast man är liten så har man fortfarande en version att berätta om hur man själv mår och vad man själv vill, tänker och tycker. Och är föräldrarna med så är det lätt att dom påverkar barnen. (Nadja)

Janna berättar att hon inte minns några möten med socialtjänsten, men att hon fått uppfattningen från sin mamma att socialtjänsten var elaka:

Mamma sa ibland när jag hade hål på nån strumpa eller så att jag måste byta för att annars kommer soc och tar mig. Så jag har alltid sett soc som något negativt. Och när soc sa att (X) inte skulle vara min kontaktfamilj då blev dom (socialtjänsten) inte fina i mina ögon heller. (Janna)

En fråga i intervjuerna var om det också funnits andra insatser i familjen eller om de hade önskat andra insatser. En ung vuxen berättar att hon önskade att familjen skulle ha fått mer stöd i familjen och en annan berättar att hon hade haft familjeterapi, och att hon tyckte att det hade varit bra:

Vi fick familjeterapi som funkade väldigt bra... mamma och jag kunde kommunicera utan att skrika på varann och det hjälpte oss att se varför vi inte kunde kommunicera. (Johanna)

En flicka berättar att hennes mamma hade hotat med att hon skulle kunna bli omhändertagen om hon berättade sanningen för socialtjänsten eller kontaktfamiljen. Hon hade önskat att hennes familj också hade fått mer stöd i hemmet:

jag tror att många människor anande grejer som hände med oss och vår familj men inte gjorde nånting..... att dom skulle ha nån stödperson och inte bara vi. För deras relation hade det nog varit jättebra. (Viveka)

En av de unga männen kom inte ihåg att han hade haft någon kontakt med socialtjänsten, men beskriver sin åsikt om hur socialtjänsten skulle arbeta med kontaktfamiljsinsatsen så här:

När det funkar så är det jättebra. Och när det inte funkar så måste man kunna våga gå in och säga att det inte funkar. Att man kollar med barnen.”. Han ger också råd till socialtjänsten inför kontakt med barnen: ”Dom kanske skulle komma under en helg och att man gör ett stickprov att det funkar. Och då är det jättesvårt som barn att säga att det inte funkar. Men att man frågar ”vad har ni gjort den här helgen? Vad ska ni göra nästa gång?” Och att man efter hand kollar med barnen och föräldrar vad dom tycker. (Torbjörn)

En pojke berättar om positiv kontakt med socialtjänsten och att han har känt att hans socialsekreterare har brytt sig om honom:

jag hade haft ett möte själv med L (socialsekreteraren) och dom och då hade jag sagt själv att jag ville flytta.... Hon ville inte släppa mig helt och hållet.... Hon var väldigt orolig där ett tag, märkte jag. (Svante)

Sammanfattning av intervjuerna med de unga vuxna

I intervjuerna med de unga vuxna framkommer att de flesta inte hade någon påverkan vid tillsättandet av kontaktfamiljen, men att de fick mer att säga till om under vistelsen. Flera berättar om att de fortfarande har en kontakt med sin kontaktfamilj och att de har med sig lärdomar, t ex förebilder om samarbete och problemlösning. Ungdomarna beskriver att de trodde att insatsen var för att föräldern skulle få avlastning, men att de också känt att det varit för deras egen skull. De unga vuxna berättar om en tveksamhet inför möten med socialtjänsten, som vad de kunde eller fick berätta och också en önskan om att socialtjänsten skulle ha en bättre kontroll över insatsen.

Kapitel 6 Redovisning av fokusgruppsintervjuerna med kontaktfamiljer

Inledning

I detta avsnitt görs en sammanställning av de tre fokusgrupperna. Redovisningen är uppdelad i olika delar utifrån de frågeställningar som ligger till grund för rapporten.

Redovisning av olika teman för fokusgruppsintervjuerna med kontaktfamiljerna

Barns delaktighet enligt kontaktfamiljerna

Ett av temana under fokusgruppen var om hur kontaktfamiljerna tänkte kring barns delaktighet och hur familjerna trodde att det var för barnen att komma till en kontaktfamilj. Gällande frågan om kontaktfamiljerna trodde att barnen fick bestämma själv då kontaktfamiljsinsatsen tillsattes, bedömde flertalet att det var de vuxna som bestämde. En familj påpekade också att ingen berättat för barnet om varför hon skulle komma till en kontaktfamilj, och att barnet trodde att det var hennes fel. Däremot så vinnlade sig familjerna att barnen skulle få vara med och bestämma då det var hos dem, t ex kring utflykter och om tider då de skulle komma. En familj sade på frågan om barn fick bestämma:

Ingenting – så är det ju. Inte när och hur och var i alla fall. När dom var hos oss då fick dom ju bestämma massor och då var det ju sånt dom inte kunde bestämma hemma.

Det fanns också erfarenhet hos kontaktfamiljerna av att barnen varit delaktiga, både inför tillsättandet av kontaktfamilj och av hur ofta de skulle vara hos familjen:

Ja, jag har nog upplevt att man lyssnar på barnet där. Och vi har varit ganska lyhörda också för när dom inte vill, för det är ju så ibland

En annan familj berättade att hon vet att det barn som är hos henne fick bestämma själv om hon skulle ha kontaktfamilj och också fått välja vilken som skulle vara hennes kontaktfamilj:

Ja, absolut, dom ville inte ha någon om det inte blev vi... så det var hon själv som ville.

Kontaktfamiljerna berättade att det var oklart för barnen om varför de var i en kontaktfamilj och att ingen berättat för dem om anledningen, såsom en familj uttryckte:

Barnet inte vet varför hon är placerad... nu går hon och tror att det är fel på henne och därför skickar man bort henne.

Flera familjer beskrev glädjen i att se barnens självförtroende växa, t ex att våga göra nya saker och att våga ha en egen åsikt.

När dom (barnen) lär sig att ha en egen åsikt. Jag tycker det är så härligt när dom har upptäckt det, att dom vill det.

I fokusintervjuerna framkom en glädje över att kunna ge barnen ett annat perspektiv på hur det kan vara i en familj och att kunna ge en trygghet. Kontaktfamiljerna hade förstått att barnet fann en trygghet av att det hos kontaktfamiljen inte blev några otrevliga överraskningar och att helgen blev som barnet kunde förvänta sig.

Men jag tror att det är väldigt skönt att få komma ifrån dom här konflikterna som är hemma med familjen, föräldrar och syskon, och få komma nånstans där det är lugnt också och kunna få en annan bild av sig själv. Att få det lugnt och att man får någon som lyssnar på en och får utrymme att prata.

Liksom i ovanstående citat så var det flera kontaktfamiljer som hade märkt att barnen var oroliga för hur det var hemma och att barnen tar ansvar för föräldrar och syskon.

...och jag kan känna att hon tar alldeles för stor hänsyn till syrran och mamma och småsyskon.

Syfte och uppdrag enligt kontaktfamiljerna

En fråga som ställdes till kontaktfamiljerna var kring hur deras uppdrag var formulerat. Några familjer tyckte att de hade fått klara uppdrag, och att det också stod så i de papper som de fått sig tilldelat. En familj beskrev att uppdraget var att utöka det sociala nätverket och också att avlasta modern.

....fast i mina papper Där stod det precis vad jag skulle göra.... Upprätthålla hennes sociala kontakter, se till att hon träffade kompisar på helgerna, och underlätta det, skjutsa och hämta och aktiviteter....

Flera av familjerna berättade att de inte tyckte att de fått klara uppdrag eller information om vad det innebar att vara kontaktfamilj, eller vad de förväntades att göra. Så här berättade två av familjerna:

Man fick inget uppdrag tyckte jag, kommunen sa ju ingenting om vad det var för behov, det tyckte jag var lite svårt.

Så långt kunde man ju lista ut, att det är något problem i familjen, men exakt vad för slags stöd dom behöver, det har man ju liksom fått lära sig på vägen.

Relationerna mellan biologisk familj och kontaktfamilj enligt kontaktfamiljerna

En viktig framgångsfaktor som visats för barn i familjehem, där en jämförelse kan göras med kontaktfamilj, är om de vuxna är överens och inte pratar illa om varandra inför barnen (Andersson 2005). Flera familjer berättade att de hade en god kontakt med föräldern till barnet.

Vi pratar ju mycket och diskuterar om vad som har hänt och hur det är och allting. Man får ju stötta också ibland, så är det ju.

Det framkommer i intervjuerna att det är en balansgång för kontaktfamiljerna i frågor där barnen berättar saker för dem och om de ska berätta vidare till föräldern eller inte – och i så fall på vilket sätt.

Det enda är det här hur mycket man ska säga till den här mamman, den här föräldern., Hur mycket man ska lägga sig i hennes liv, det är en balansgång.....om barnet berättar saker för mig och så går jag till mamman och säger att det här tycker jag är tokigt. Då kanske mamman blir jättearg på barnet och det vill man ju inte ha.

Kontaktfamiljerna berättar också att de märker att den biologiska familjen skulle behöva mer stöd än vad de får från socialtjänsten. Så här berättar två familjer:

Men det kan jag se i min familj att mamman skulle behöva stöd, men jag är ju inte den som ska vara nån terapeut till henne känner jag.

Det där är ju en väldigt svår kommunikation, vad ska jag säga, vem ska jag kontakta, ska jag prata med socialsekreteraren, ska jag prata direkt med hennes mamma eller...? Hur ska jag få till det här när jag ser att här behöver hon stöd.

En familj beskrev en önskan om ett utvidgat mandat från socialtjänsten och att kunna vara involverade i barnets vardag, t ex kring planering inför sommarlovet och hur det går för barnet i skolan. Kontaktfamiljen var dock osäker på om föräldern skulle godkänna detta.

Ja, dom borde ju involvera mig. Eller vad ska hon ha för fritidsaktiviteter under hösten..... jag kan ju inte hjälpa till, men jag vill lägga mig i. Att vara kontaktfamilj räcker inte, hon måste ha en normal vardag även dom andra tre veckorna när hon inte träffar mig.

Kontakt med socialtjänst – önskemål från kontaktfamiljerna

Kontaktfamiljerna berättar om att de efterfrågar mer stöd och hjälp från kommunen och att det skulle finnas en egen handläggare, just för kontaktfamiljen.

Det där tycker jag är ganska viktigt att det är klart liksom, vem som företräder vem och vad förväntar dom sig.

En kontaktfamilj efterfrågar möten där inte barnet är med, då det finns en önskan om att inte prata över barnets huvud. Det framkom också önskemål om handledning och någon att samtala med kring svårigheter som uppstår – så här berättar en av familjerna:

Det har ju hänt mycket saker som man skulle behövt hjälp och stöd från kommunen.... Någon att bolla med.

I fokusgrupperna framkom också önskemål om utbildning, och några av familjerna hade positiv erfarenhet av att gå utbildning till familjehem:

Jag tycker utbildning är väldigt bra, och att man får det även som kontaktfamilj.

En kontaktfamilj berättade att de i kontakten med socialtjänsten förstått att socialsekreterarna hade en ansträngd arbetssituation och att insatsen kontaktfamilj inte alltid prioriterades, och att de tyckte att det märktes i kontakten:

Det är i alla fall min erfarenhet från första barnet vi hade, att det var inget prioriterat område det här med kontaktfamilj. Socialsekreteraren har hur mycket som helst och göra och hon hade aldrig tid. Efter alla dom där åren så bad hon faktiskt om ursäkt, och jag har inga synpunkter på det för jag tror verkligen att hon hade hur mycket som helst och göra, jättesvåra ärenden.

Sammanfattning av fokusgruppsintervjuerna med kontaktfamiljerna

Kontaktfamiljerna berättar om en strävan efter att göra barnen delaktiga under vistelsen, men att de tror att barnen oftast inte fått vara med och bestämt inför tillsättandet av kontaktfamiljen. Flera berättar om att de från socialtjänsten fått tydliga uppdrag att stötta barnen i deras aktiviteter och sociala kontakter, medan några inte hade fått klara uppdrag. Kontaktfamiljerna beskrev relationen med den biologiska föräldern som komplicerad, t.ex. hur mycket de skulle lägga sig i barnens situation. Familjerna efterfrågade också mer stöd och handledning från socialtjänsten.

Kapitel 7 Resultat av försöksgenomgång av UBU-KF

Under projekttiden har arbetsgruppen kring projektet UBU-KF, Uppföljning Barn och Unga – Kontaktfamilj arbetat fram frågor för att kunna testas. I arbetsgruppen deltog flera kommuner från de olika FoU miljöerna, men fyra kommuner valde att vara med i testet; tre från FoU Nordost och en från FoU Nordväst. Testet pågick under fyra månader och det var 47 familjer som deltog, varav 26 barn. Testet består av tre olika delar med frågor till socialsekreterare, barn över sju år och till förälder. Frågorna till barn och förälder görs i form av en dialogintervju och svaren behandlas anonymt. Testet är uppdelade i olika delområden, såsom bakgrundsinformation, värdering av insatsen och hälsa, boende m.m. Betygsskalan är indelad i fem steg, där fem är ”bäst” och ett är ”sämst och betygen tre, fyra och fem anses godkänt.

Det framkom i testen att både socialsekreterare, barn och föräldrar bedömde huvudsyftet med insatsen vara förälders avlastning, därnäst kom aktivitet och stimulans för barnet. De flesta kontaktfamiljerna var rekryterade genom socialtjänsten och det var också socialtjänsten som oftast föreslagit insatsen. En tredjedel av barnen hade tidigare erfarenhet av placeringar, t.ex. familjehem och över en tredjedel hade tidigare haft insatser i öppenvård. Nära hälften av familjerna hade pågående insatser i form av öppenvård.

Barnen fick svara på frågan om de kände sig trygga i kontaktfamiljen, om de litade på familjen och om de blev respektfullt bemötta och på alla dessa frågor svarade c:a 80 % att detta alltid eller för det mesta stämde. Dock var det två barn som berättade att de upplevt kränkningar i kontaktfamiljen. Barnen uppgav också att de var nöjda med fritidsaktiviteterna, att de tyckte de hade god relation med de andra barnen i kontaktfamiljen och att de kunde kontakta sina föräldrar vid behov. 54 % av barnen upplevde att de alltid eller för det mesta kunde påverka vardagen i kontaktfamiljen. Mer än hälften av barnen svarade att de visste varför de var i en kontaktfamilj.

Föräldrarna gav mycket höga betyg på frågor om de var nöjda med insatsen, vilket bemötande de fick från kontaktfamiljen och om de tyckte att deras barn trivdes i kontaktfamiljen. Flertalet föräldrar bedömde att deras barn trivdes i kontaktfamiljen, att barnens fritidsintressen utvecklats och också barnets psykiska hälsa. Föräldrarna tyckte också att deras egen föräldraförmåga hade utvecklats och några efterfrågade ytterligare stöd från socialtjänsten.

Socialsekreterarna beskrev att de var nöjda med samarbetet med kontaktfamiljerna, och att de tyckte att samarbetet mellan kontaktfamiljerna och den biologiska familjen var gott. Socialsekreterarna bedömde att barnens psykiska hälsa och sociala förmågor hade stärkts av kontaktfamiljsinsatsen.

Sammantaget ger svaren intrycket av att de som medverkat i testet, både socialsekreterare, barn och föräldrar, har varit nöjda med insatsen. De svar som framkommit där deltagarna var minst nöjda, har varit i två av svaren där insatsen avslutats i form av sammanbrott.

Del IV Analys, diskussion och slutsatser

Kapitel 8 Analys och diskussion

Inledning

I detta kapitel kommer en analys att göras av resultaten i intervjuerna av socialsekreterarna, de unga vuxna och kontaktfamiljerna satt i relation till de teoretiska ansatserna som tidigare presenterats.

Barns delaktighet

I både intervjuer av socialsekreterarna och i samtal i arbetsgruppen framkommer en stark önskan och ambition att stärka barnens delaktighet i kontaktfamiljsarbetet. Ambitionen finns att barns delaktighet ska genomsyra varje del av arbetsprocessen samtidigt som flera svårigheter och en önskan att veta mer om tillvägagångssätt framkommer. För att finna sätt att arbeta konkret med barns delaktighet utformade projektets arbetsgrupp en processkarta där barns delaktighet definierades. Liksom i Alexandersson & Nyman (2012) fann arbetsgruppen att organisationen har betydelse för hur samarbetet ska fungera mellan de olika handläggarna och också mängden ärenden och mandat från organisationen att få engagera sig i arbetet med kontaktfamiljsinsatsen. I intervjuerna med socialsekreterarna framkom en osäkerhet kring barnets delaktighet utifrån ålder och mognad, när de ska vara med och på vilken plats som är bäst för barnen. Också kontaktfamiljerna beskrev en önskan om att barnen ska vara delaktiga i tillsättande och planerandet av vistelsen i familjen och att de har en ambition att själva göra barnen delaktiga då de är hos dem. Av de barn som svarade på enkäten inom UBU-KF tyckte mer än hälften att de kunde påverka sin vistelse i kontaktfamiljen och flertalet var mycket nöjda med sina fritidsaktiviteter.

Rasmusson (2004) formulerar att denna osäkerhet i att ha med barn i beslutsprocessen kan böttna i en önskan i att skydda barnet för att ta ansvar för beslut. Ett exempel på det är en informant, som beskriver att hon vet att hon, om hon fått bestämma, sagt nej till kontaktfamilj eller önskat en annan familj, men att hon nu är mycket glad över kontakten med sin kontaktfamilj, som på många sätt är en extrafamilj för henne. Utifrån detta exempel är barns delaktighet i beslut en komplex uppgift, för om hon fått bestämma själv hade inte kontaktfamiljen blivit tillsatt. Om detta jämförs med Shiers (2001) modell om barns delaktighet betyder det att barnet/ungdomen kan komma upp till den näst översta nivån, d.v.s att både få stöd i att uttrycka sina åsikter och att synpunkterna beaktas – men inte till den översta nivån där ansvaret över beslutsfattandet ska delas. En av de viktigaste punkterna för att främja barns delaktighet är att ge information och att lyssna på barn, vilket Näsman & Gerber (2003) visat i sin forskning. För att möjliggöra lyssnande krävs också kompetens, kunskap och erfarenhet av att samtala med barn och att denna kunskap

hålls levande, vilket påpekats i både intervjuerna med socialsekreterarna och i arbetsgruppen (se också t ex Alexandersson & Nyman 2012).

Flertalet av de unga vuxna beskriver i intervjuerna att de inte varit delaktiga vid tillsättandet av kontaktfamiljsinsatsen. I denna rapport, liksom i Berg Eklundh (2010) framkommer att flertalet barn har varit relativt små vid tillsättandet av kontaktfamilj, vilket försvårar barnens delaktighet. Forskning om barn i familjehem (Sinclair & Wilson 2003) har visat att barn som är delaktiga i tillsättandet och positiva till att vara i familjehemmet mår bättre, något som troligtvis kan gälla även för barn i kontaktfamilj. En av informanterna har goda erfarenheter att få vara med och bestämma, då han fick vara med och välja en ny kontaktfamilj och fick vara hos sin skolkamrats familj. Ett annat exempel på barns delaktighet, som framkommer i intervjuerna med de unga vuxna och i fokusgrupperna är att barnen ofta får möjlighet till bestämmande över sin vistelse i kontaktfamiljen.

För att kunna säkerställa barns och ungdomars delaktighet är uppföljningsmöten viktiga i arbetet med kontaktfamilj. Med kontinuerliga möten kan socialsekreterarna följa barnet och förhoppningsvis lära känna det och på det sättet lättare veta och förstå vad barnet själv önskar. I intervjuerna med socialsekreterarna framkommer att, främst de yngre, inte alltid är med vid uppföljningsmöten. Anledningarna som nämns är att barnen anses vara för små för att kunna uttala sig, men också att uppföljningsmötena blir åsidosatta p.g.a stress i arbetet. Forskning om vad som underlättar ett bra avslut gällande kontaktpersonsuppdraget visar att kontinuerlig uppföljning av insatsen, en bra relation mellan kontaktperson och ungdom och ungdomens egen delaktighet är sådant som befrämjar ett bra avslut (Teng 2010).

Schantz (2005) har i en magisteruppsats intervjuat barn och unga vuxna som haft kontaktfamilj och studerat akter för barn som haft kontaktfamilj med fokus på avslutningen. Hon fann att det inte framgår av akterna att barnet ses som en egen person eller som aktiv medskapare av sitt sociala liv. Hon menar att avsked är svårt och att trots goda intentioner att ha ett avslutningsmöte så tackar barn och familjer ofta nej. För att möjliggöra ett bra avslut krävs att barnen görs delaktiga och att socialsekreteraren följer barnen under hela kontaktfamiljsprocessen. Barnens egen dagordning och situation måste finnas med och barnen måste få veta vilken roll som socialtjänsten har. Även i vår studie framkommer svårigheter med uppföljning och avslut, då två av de unga vuxna fick avsluta sin vistelse i sin kontaktfamilj fast de egentligen inte ville. Frågan är om deras önskan kan ha kommit till socialtjänstens kännedom.

De biologiska barnen i kontaktfamiljen

Ytterligare en aspekt då det gäller barns delaktighet är de biologiska barnen i kontaktfamiljen och dessas delaktighet. En av frågorna till kontaktfamiljerna i fokusgrupperna var hur de såg på uppdraget i förhållande till sina egna barn och hur de tror att uppdraget påverkar dem. Några av kontaktfamiljerna beskrev hur de hade diskuterat med sina egna barn inför uppdraget och andra berättade att de egna barnen engagerade sig i kontaktbarnen och blev lite som ett storsyskon. En

av de unga vuxna berättar i intervjun att hon blev annorlunda behandlad jämfört med de biologiska barnen i familjen och att det biologiska barnet fick göra saker som hon inte fick. En fråga till barnen inom studien UBU-KF var hur kontakten var med andra barn i familjen och flertalet barn svarade att de var nöjda med kontakten med andra barn i kontaktfamiljen. I en studie gjord gällande biologiska barn som växer upp tillsammans med fostersyskon (Nordenfors, 2010) påpekas att det är föräldrarna som ingår avtal med socialtjänsten och är med på möten men att barnen i studien beskriver att deras liv påverkas på olika sätt av fostersyskonen och att flera av dem tar ett stort ansvar. Flera av barnen i studien efterfrågar mer information och delaktighet (a.a.).

Mål, syfte och uppdrag

Vi har ställt frågan i intervjuerna till socialsekreterarna om hur de ser på mål, syfte och uppdrag gällande kontaktfamilj. Frågan ställdes också till de unga vuxna och till kontaktfamiljerna. I denna rapport har vi inte gått igenom några akter och vet därför inte hur de socialsekreterare vi intervjuat skulle ha definierat mål, syfte och uppdrag med insatsen kontaktfamilj. I intervjuerna med socialsekreterarna framkommer att uppgiften med att formulera mål och syfte är någonting som många finner svårt. En anledning som nämnts är att mål och syfte måste formuleras så att det inte kränker föräldern. Både i intervjuerna och i arbetsgruppens arbete med frågan om mål, syfte och uppdrag framkommer att det finns en önskan och krav på att skriva utifrån barnet och så tydligt och konkret som möjligt. Det är också viktigt att genomförandeplaner följer barnets behov och förändras utifrån dessa. Kontaktsekreterarna beskrev att det är lättare att ge uppdrag till kontaktfamiljer om mål och syfte är konkret och tydligt formulerat. I studien framkommer att barn som får kontaktfamilj kommer från familjer med svår problematik. Kontaktsekreterarna beskrev att de ofta får höra från kontaktfamiljerna att de får svåra uppdrag. Det stämmer överens med tidigare forskning (se t.ex. Berg Eklundh, 2010, Regnér, 2006), trots att det redan vid införandet av ny socialtjänstlag år 1982 framgick att kontaktfamilj inte bör användas i ”tunga” ärenden.

Några kontaktfamiljer beskrev att de upplevde underförstådda önskningar från socialtjänsten att också vara ett stöd till föräldern, även om denna önskan inte klart framgår i uppdraget (se också Regnér 2006). Att skriva klara kortsiktiga mål är också något som Vinnerljung m.fl. (2011) föreslår för att utifrån det kunna använda standardiserade testinstrument och kunna mäta barns upplevelse av t.ex. stress före insatsen och exempelvis efter ett år.

De unga vuxna i studien beskriver att de uppfattar att insatsen kontaktfamilj var främst till för att avlasta föräldern, men också för deras egen skull, t.ex. för att inte behöva ta ansvar för syskon eller en trött förälder och att få tillgång till en ”hel” familj. Även bland de barn som svarat på enkäten inom UBU-KF nämner flertalet avlastning som huvudsyfte, men några nämner också ”att få göra roliga saker” och att få komma hemifrån. Det framkommer också att flera inte vet varför de har kontaktfamilj (jfr Berg Eklundh 2010).

Dessutom framkommer där att det endast finns sparsamma uppgifter i akterna om vad kontaktfamiljsuppdragen skulle syfta till, vilket ger de olika aktörerna möjlighet att själva utforma insatsen efter egna behov. Hon frågar sig om det är till barnens fördel eller nackdel med denna flexibilitet i uppdraget där barnen inte gjorts delaktiga (a.a.). Genom införandet av BBIC har kraven på att formulera mål och uppdrag ökat bl.a. genom att en genomförandeplan ska skrivas som utgår från de behov som identifierats i utredningen (se Socialstyrelsen, 2006).

Relation mellan barn, biologisk familj och kontaktfamilj

I intervjuerna med socialsekreterarna, de unga vuxna och också i fokusgrupperna framkommer att relationen mellan barnen, kontaktfamiljen och de biologiska föräldrarna är en fråga som berör. Kontaktfamiljerna berättar att de tycker att det finns svårigheter, t.ex. att veta hur de ska hantera information från föräldrarna och barnen om barnens hemmiljö samt om eller hur de ska engagera sig kring hur barnet har det i hemmiljön. Några unga vuxna beskriver att de var medvetna om att det fanns konflikter mellan de vuxna parterna, medan några berättar om en god och nära kontakt mellan kontaktfamiljen och den biologiska föräldern. En av ungdomarna beskrev att hennes kontaktfamilj hjälpt henne att bättre begripa sin mamma, vilket hade fått henne att förstå sin egen situation. Detta att stötta barnen och hjälpa dem att förstå sin situation lyfts fram också av kontaktfamiljerna i fokusgrupperna. Det är också ett viktigt tema för andra stödinsatser för barn såsom olika former av stödgrupper för barn (se t ex Forinder & Hagborg 2008).

Socialsekreterarna beskriver en medvetenhet om relationens betydelse, och att det är viktigt att stötta kontaktfamiljen i relationen till den biologiska familjen. Hur relationen är mellan den biologiska familjen och kontaktfamiljen är av central betydelse för hur barnet bäst ska kunna tillgodogöra sig insatsen och är samtidigt ett tema som kräver ytterligare metodutveckling. Andersson (2005) menar att många familjehemsföräldrar tycker att det svåraste i deras uppdrag kan vara att möta föräldrar och hantera sin egen irritation över att allt inte blir som avtalat, t ex tider. Andersson (1995) har i sin forskning följt familjehemsplacerade barn under uppväxten och funnit att barn får en stabilare uppväxt och tryggare identitetsutveckling om de biologiska föräldrarna godkänner familjehemmet och att familjehemsföräldrar kan få stå för trygghet och omsorg utan att konkurrera med de biologiska föräldrarna. Bitta Söderblom menade under sitt seminarium (2014-05-28) att grunden för samarbete mellan kontaktfamilj och biologisk familj var att kontaktfamiljen var lojal med barnets egen familj.

Inom studien UBU-KF fick föräldrarna frågan om bemötandet från kontaktfamiljs-föräldrarna, och flertalet ansåg att de var nöjda med bemötandet och att de var trygga med hur deras barn hade det i kontaktfamiljen. Även socialsekreterarna i studien beskrev att de var nöjda med hur kontaktfamiljerna bemötte de biologiska föräldrarna.

Det kan också vara bra att, efter en familjehemsplacering, i vuxen ålder ha tillgång och närhet till två familjer om det är vanskligt med den ursprungliga familjen, men att det försvåras om inte de

vuxna parterna har ett gott förhållande till varandra (Andersson 2005). Dessa resultat kan troligen också överföras till barn i kontaktfamilj och flera av de unga vuxna i vår studie vittnar om att de uppskattar att ha en fortsatt kontakt med kontaktfamiljen. Franséhn (2012) har i sin studie gällande kontaktperson påpekat vikten av en god relation mellan kontaktperson, ungdom och ungdomens föräldrar. Hon noterar att etableringen av en positiv relation som basen för insatsens möjlighet till positiv påverkan.

Lärdomar, meningsfullhet samt risk och skydd

De unga vuxna beskriver i intervjuerna att de från kontaktfamiljerna fått ta del av lärdomar som de har med sig i vuxen ålder, t.ex. att ta hand om sin ekonomi, samt att få lära sig vikten av att studera och skapa vardagliga rutiner. Dessa lärdomar kan vara exempel på skyddande faktorer (se t.ex. Sommerschild m.fl. 1999). Flera av informanterna relaterar till kontaktfamiljsföräldrarna som en trygg relation utanför familjen, något som är en viktig skyddsfaktor i livet (se t.ex. Werner & Smith 2001). En annan skyddsfaktor är att få kontinuitet och sammanhang i livet, något som kontaktfamiljerna i fokusgrupperna beskriver som en ambition att kunna ge de barn som kommer till dem. Några berättar att de tror att barnen känner trygghet hos dem i kontaktfamiljen, när de vet att det inte är lika oroligt som i den biologiska familjen. Socialstyrelsen (2013) skriver att när det gäller att öka skydd och minska riskerna för barn inte bara handlar om att förebygga eventuella risker på sikt, utan att det också handlar om att ge förutsättningar för en så bra situation som möjligt i barnets vardag här och nu. En av informanterna beskriver att det hos kontaktfamiljen kändes tryggt, till skillnad mot i sin biologiska familj, där det var otryggt. De unga vuxna beskriver också negativa erfarenheter av att vara i kontaktfamilj, som att längta hem och att känna sig i vägen i en okänd miljö.

En annan skyddsfaktor som Werner & Smith (2001) påvisat, är ett gott självförtroende. Både i intervjuerna med de unga vuxna och i samtalen i fokusgrupperna framkommer exempel där de unga vuxna och barnen i kontaktfamiljerna har fått sitt självförtroende stärkt. Exempel på detta är en kontaktfamilj som beskrev att de hade ambitioner att stötta barnet att kunna ta ställning och våga stå för sin egen åsikt och en av de unga vuxna, som berättade att hon lärt sig att samarbeta och att kommunicera bättre. Både unga vuxna och kontaktfamiljerna beskriver hur barnen genom vistelse i kontaktfamiljerna får göra och uppleva saker som de inte skulle fått i sin biologiska familj, vilket säkert kan vara något som stärker självkänslan.

Kontaktfamilj ur ett utvecklingsekologiskt perspektiv

Små barn är under sin uppväxt i huvudsak beroende av sin familj och närmaste omgivning, som utifrån ett utvecklingsekologiskt synsätt (Bronfenbrenner, 2005, Garbarino, 1992) benämns mikro-nivån. Barn som vistas i kontaktfamilj kan få ett utvidgat nätverk, vilket informanterna i rapporten berättar om. Det är utifrån det en viktig aspekt inom arbetet med kontaktfamilj att sträva efter goda relationer mellan de olika parterna. Informanterna i rapporten vittnar om en medvetenhet om att relation mellan biologisk familj och kontaktfamilj har stor betydelse. För barn är det en riskfaktor om det är en hög konfliktnivå inom familjen eller mellan andra vuxna i

barnets olika mikromiljöer d.v.s mesonivån (se Kejerfors, 2007; Lagerberg & Sundelin 2000. Ett vanligt exempel på relationer på mesonivån som brukar nämnas är relationerna mellan lärare och föräldrar vilket också kan överföras till relation mellan kontaktfamilj och biologisk familj.

Av betydelse har också hur barnet uppfattar både hur insatsen och de olika aktörerna (eller mikromiljöer) runt barnet värderas. Om inte vuxenrelationerna runt barnet fungerar, försämras barnets möjligheter till ett fungerande vardagsliv. Det är viktigt med en förståelse och acceptans om att barnet har en kontaktfamilj. Om föräldrarna förmedlar uppskattning och tillit inför den nya miljön (kontaktfamiljen) som barnet har introducerats i kan barnet vara bättre förberett och får därigenom bättre förutsättningar. Men även den nya miljön måste på motsvarande sätt visa uppskattning och respekt både för barnet och för dess föräldrar för att ett bra sammanhang ska kunna skapas för barnet (Garbarino 1992). I fokusgruppen berättade några av kontaktfamiljerna om en önskan om mer insyn i barnens vardag, t. ex. fritidsaktiviteter och skolmiljö. Barn som erhållit insatsen kontaktfamilj påverkas indirekt på en exonivå av hur olika kommuner reglerar bedömningen av insatsen kontaktfamilj. Behov av insatser kan bedömas utifrån politiska beslut i olika kommuner. Även hur det sociala arbetet utformas kan skilja mellan kommunerna, t.ex. har annat stöd i öppenvård ökat under senare år som ett alternativ till att bevilja kontaktfamilj för barn i behov av stöd.

För barn och deras familjer är samarbete och goda relationer mellan de olika aktörerna för insatserna viktigt. I denna rapport framgår att synen på insatsen kontaktfamilj varierar inom kommunerna och också hur arbetet och rutinerna kring insatsen utformas, vilket också påverkar barns möjlighet till olika insatser. De unga vuxna vittnar i intervjuerna om att de inte hade så mycket kontakt med socialtjänsten, något som förhoppningsvis har ökat genom BBIC:s införande. Det sistnämnda är ett exempel på där *makronivån* påverkar barn indirekt i form av lagstiftning och förutsättningar för familjens arbete och boende liksom resurserna för socialtjänstens arbete. Flera av de unga vuxna berättar om sociala och ekonomiska problem, vilket också kontaktfamiljerna beskriver gällande de barn som kommer till deras hem.

Socialtjänstens arbete

De unga vuxna beskriver en osäkerhet inför samtalen med socialtjänsten, t.ex. hur mycket de kan berätta, om de skulle berätta och vilka konsekvenser det i så fall skulle få. Deras upplevelse var att det var föräldrarna som bestämde tillsammans med socialtjänsten. Det innebär en stor utmaning för en socialsekreterare, att i samtal med barn tolka det som barnet säger och vad det är som barnet eventuellt utelämnar. Barnet är beroende av sin familj, och det kan förekomma att barnet fått instruktioner i vad som får sägas eller inte. Flera av de unga vuxna i studien berättar att de kommer ihåg att de inte berättade för socialtjänsten om situationen i hemmet och föräldrarna sagt att de skulle akta sig för ”soc”. Andersson och Rasmusson (2006) har funnit att socialsekreterarnas engagemang har betydelse för hur barnets intressen i familjehemsvård tillgodoses, vilket kan jämföras med kontaktfamiljarbetet. De menar att barn med stöd från en engagerad socialsekreterare kan få tillgång till skyddande inslag i sin livssituation som kan stärka

deras motståndskraft (resiliens) mot svårigheter, vilket en av de unga vuxna i studien gav bevis på då han beskrev ett starkt engagemang från sin socialsekreterare. En av de unga vuxna ger konkret råd till socialtjänsten om att bättre följa upp kontaktfamiljsinsatsen med hembesök och att ställa mer specifika frågor om vad barnen får göra under vistelsen i kontaktfamiljen, i syfte att få veta att barnen får sina behov tillgodosedda i kontaktfamiljen.

Två av de unga vuxna i studien har erfarenhet av att insatsen avslutades utan att de fått säga sin åsikt och där båda skulle önskat att insatsen hade kunnat förlängas. En av dem vet att modern kunde manipulera henne att tycka som modern och trodde därför att hon, även om hade haft ett enskilt samtal med en socialsekreterare, inte skulle sagt, eller själv förstått, att hon skulle vilja ha kvar insatsen. Utmaningen för socialtjänsten är att i samtal kunna utröna barnets egen åsikt. En av svårigheterna, menar Näsman (2014) är åldersordningen, där barnen underställs vuxnas, främst föräldrarnas, beslutanderätt och tolkningsföreträde. En annan svårighet kan vara oklarheter i vem insatsen är till för, om det är för barnet eller föräldern och att barnet därför inte blir tillfrågat (se Löhman 2013). Avslutningen är en viktig del av processen för kontaktfamilj och hur detta ibland brister har uppmärksammats av Schantz (2005).

I intervjuerna med socialsekreterarna framkommer en önskan om att kombinera kontaktfamiljsinsatsen med andra insatser, främst familjearbete, vilket också visat sig ha en positiv effekt för barn i kontaktfamilj (se Roman 2002). Några beskriver att detta tidvis varit ett krav för att insatsen ska beviljas, men att det inte alltid gått att genomföra, t.ex. om familjen bara önskar kontaktfamilj och inget annat. Även några av de unga vuxna har goda erfarenheter av familjesamtal och att dessa hjälpte dem att få en bättre relation med sin förälder. I den uppföljning som gjordes under projektiden i UBU-KF visades att över hälften av familjerna hade annan öppenvårdsinsats samtidigt som barnet hade kontaktfamilj. Många av barnen hade tidigare haft öppenvårdsinsatser och några hade också varit placerade.

Socialarbetarna beskrev, både i intervjuerna och i arbetsgruppens arbete, att det uppkommit en tveksamhet från deras chefer kring insatsen kontaktfamilj utifrån en rapport från Stockholm (Vinnerljung, m.fl. 2011), där det framkommit att kontaktinsatserna inte kunde påvisa positiv effekt på barn och ungas utveckling på lång sikt. Flera socialarbetare beskrev dock att de själva hade en positiv syn på insatsen utifrån egna erfarenheter, och att det finns en stark önskan om att via fortsatta studier få veta mer om insatsens möjligheter.

I intervjuerna och i arbetsgruppen framkom att socialarbetarnas handlingsutrymme är begränsat då de är beroende av det lagliga utrymme (se Coccozza, 2003) som ges, eftersom det krävs samarbete med föräldrar om inte tvångslagstiftning är tillämplig. Kontaktfamilj kan då vara den enda insats som föräldrarna tackar ja till som ändå bedöms gagna barnet. Det kan också förekomma att socialtjänsten har en ”dold agenda” genom att tillsätta en kontaktfamilj för t.ex. avlastning, men inte tydligt talat om att det också finns en oro för omvårdnadsbrist (se Berg Eklundh, 2010). Socialarbetarna i studien hänvisar till en stark önskan om gott samarbete med

föräldrar och att de vet att samarbete mellan barn, biologisk familj och kontaktfamilj är nödvändig för att insatsen ska gagna barnet. Socialarbetarnas handlingsutrymme är också beroende av de insatser som finns att tillgå i kommunerna.

Arbetsbelastningen för socialsekreterare är en fråga som påverkar arbetet med kontaktfamiljsinsatsen och samarbetet mellan kontaktsekreterare och handläggare. Att barnhandläggare har en hög arbetsbelastning och svårigheter att prioritera arbetet med kontaktfamilj har också påverkat detta projekt, då dessa inte alltid kunnat medverka i arbetsgruppens arbete. I intervjuerna med socialarbetarna framkommer att kontaktfamiljsarbetet ibland kan bli nedprioriterat då de inte är lika akutstyrt som andra ärenden. Även i fokusgrupperna framkom att socialsekreterarnas ofta stressiga arbetssituation var något som påverkade kontaktfamiljerna. I fokusgrupperna efterfrågade familjerna att det i uppföljningsmöten fanns både en socialsekreterare som representerade den biologiska familjen, och en som representerade kontaktfamiljen, med utrymme för barnet att också få samtala enskilt med en av dessa. I intervjuerna med socialsekreterarna och i fokusgruppsamtalen framkom att det är något som inte alltid förekommer, både utifrån socialkontorens organisation och utifrån tidspress.

I arbetsgruppen diskuterades samarbetet mellan kontaktsekreterare och handläggare utifrån en processkarta för insatsen. (bilaga 4) På denna definierades områden där barnets delaktighet skulle behöva stärkas. I diskussionen kring processkartan blev det tydligt hur beroende de olika handläggarnas arbete är av varandra och att både kontaktsekreterare och barnhandläggare är viktiga för att tillvarata barnets intressen. Exempel på detta är arbetet med rekrytering och tillsättandet av kontaktfamilj, där kontaktsekreterarna och barnhandläggarna är beroende av varandras arbete, men där det inte är klarlagt vem som ansvarar för barnets delaktighet och insyn. Ett annat exempel är uppföljningsmöten, där det framkom osäkerhet och oklarheter kring rutiner kring barns delaktighet. Kontaktsekreterarna beskrev att de i sitt arbete var beroende av att barnhandläggarna hade informerat och samtalat med barnet under hela processen i arbetet med kontaktfamiljsarbetet, och att det ibland fanns oklarheter om så hade skett.

Evidens – uppföljning av socialtjänstens arbete

Utgångspunkten för detta arbete är ett evidensbaserat synsätt där vi använt oss av de olika byggstenarna för att uppnå största möjliga evidens. Vi har använt oss av de professionellas perspektiv i form av kontaktsekreterare och barnhandläggares synpunkter och erfarenheter, då kontaktfamiljsarbetet är beroende av bådars kompetens. För att få fram den bästa tillgängliga vetenskapliga kunskapen har vi belyst tidigare forskning och teoretiskt perspektiv. Brukarnas önskemål och situation har vi undersökt i form av de unga vuxnas erfarenheter av insatsen. I socialtjänstens arbete är det ofta föräldrarna som bedöms som klienter och brukare och det är ofta föräldrarna som för fram barnets åsikt och önskemål gällande kontaktfamilj. Vår utgångspunkt gällande kontaktfamiljsinsatsen är att det är barnen som är de faktiska brukarna av insatsen. Om

föräldrar brister i sin omsorgsförmåga kan det i bedömningen uppstå en motsättning mellan familjen som enhet och barnet som individ. För socialtjänsten kan detta medföra ett dilemma mellan hänsynen till föräldrarnas intressen, behov (och samarbetsförmåga) samt till barnets behov och vilja.

Enligt lagstiftningen (SFS 2012:776) ska insatsen kontaktfamilj systematiskt följas upp. Eftersom det i de statistiska uppgifter som lämnas från kommunerna till Socialstyrelsen varje år, saknas uppdelning av de bägge kontaktinsatserna (SoL 3 kap. 6a §) i kontaktfamilj respektive kontaktperson finns det i nuläget inte ens möjlighet att följa upp hur insatserna använts. Något annat övergripande system för uppföljning finns inte heller. I BBIC är avsikten att dels följa upp olika insatser, dels dela upp kontaktinsatserna i två. Vårt test av UBU-KF har gett möjlighet att studera en årlig (preliminär eftersom detta var vad kommunerna hann med under testperioden) uppföljning av hur såväl barn och familjer som socialtjänstens handläggare uppfattat insatsen kontaktfamilj. De insamlade uppgifterna visade de olika aktörernas åsikter, men man kunde också se hur gamla barnen var, om de hade haft tidigare insatser och/eller eventuella parallella insatser. Själva systemet ger möjlighet att generera nationella data, på *en aggregerad nivå*. Därför finns det i nuläget många fördelar i denna typ av uppföljning. Denna typ av data kan skapa möjlighet till evidens, eftersom uppgifter kan erhållas från de olika aktörernas perspektiv och ge en bild av hur insatsen utvecklas över tid, vilket kan vara underlag för ytterligare utveckling samt forskning. Samtidigt förutsätter detta att uppföljning sker systemiskt över hela landet samt med ett system som har en nationell legitimitet, något som ett kommande BBIC-system kanske har större möjlighet att erhålla. Dessutom behöver dessa aggregerade data kompletteras med uppföljning på individnivå.

Kapitel 9 Vad kom vi fram till?

I detta avslutande kapitel vill vi inledningsvis i möjligaste mån kortfattat besvara de frågeställningar som formulerades för EBP-projektet. Därefter lyfter vi temat om kontaktfamiljens roll och insatsens möjliga betydelse. Sedan avslutas kapitlet med en ansats till ”implikationer” eller slutsatser, dvs. vad som kan vara värt att beakta i den fortsatta utvecklingsprocessen avseende insatsen kontaktfamilj.

Frågeställningar och hur dessa besvarats

- *Hur kan socialtjänsten arbeta med insatsen kontaktfamilj utifrån barnets perspektiv och stärka barnets delaktighet?*

Arbetet med att utveckla barns delaktighet har löpt som en röd tråd genom hela projektet. Tillämpningen av BBIC för socialtjänstens utredningar innebär att betydelsen av barnets delaktighet synliggjorts, men det har också framkommit att delaktigheten behöver ökas genom hela processen med insatsen, t.ex. vad gäller arbetet med att informera barnet om socialtjänstens beslut, samt med matchning och uppföljning.

- *Hur ser de olika aktörerna; unga vuxna, socialsekreterare och kontaktfamiljer på barnets delaktighet i kontaktfamiljprocessen?*

De olika aktörerna uppfattar vikten av att barnen ska vara delaktiga, men kan också beskriva vilka svårigheter som finns, dels att få barnen att vara med, dels situationer när föräldrars och barns uppfattningar om skälet till insatsen och dess syfte kan skilja sig åt.

- *Hur ser de olika aktörerna; unga vuxna, socialsekreterare och kontaktfamiljerna på relationen mellan barn, kontaktfamilj och biologisk familj?*

Frågeställningen om relationernas betydelse har varit den svåraste att besvara för samtliga aktörsgrupper, kanske för att den å ena sidan är en nödvändighet, å andra sidan vara svår att formulera och hantera. Som tidigare framkommit är insatser för att främja relationer tidskrävande (då det kan ta tid att etablera tillit och förtroende) och ibland svårbemästrade. All tillgänglig forskning visar dock att fungerande relationer både med och runt barnet (mesonivån) har en avgörande betydelse för vilka resultat som kan uppnås med en insats.

- *Hur kan man formulera mål och syfte för insatsen på ett sätt som går att följa upp?*

Mål och syfte för insatsen bör vara tydligt och konkret formulerade. Ett sätt kan vara att dela upp målen i delmål som kan vara lättare att följa upp. Dessutom underlättas arbetet med att ge uppdrag till kontaktfamiljerna om mål och syfte har arbetats igenom och konkretiserats.

- *Hur kan modulen UBU-KF främja uppföljningen av insatsen kontaktfamilj?*

Arbetet med att anpassa UBU till insatsen kontaktfamilj innebar en konkretisering av tidigare abstrakta begrepp för insatsens innehåll och genomförande. Det genomförda testet av modulen

UBU-KF synliggjorde hur insatsen både beviljats och uppfattats av både praktiker och brukare. Detta gav intressant information om insatsen på en aggregerad nivå. För att UBU-KF ska kunna fungera som en systematisk uppföljning och ge indikationer för utvecklingen krävs dock att det får en större spridning, att data rapporteras in över tid samt kompletteras med någon form av uppföljning på individnivå.

Kontaktfamiljens roll och insatsens möjliga betydelse

I rapporten framgår ett positivt synsätt på insatsen kontaktfamilj. Flera av de unga vuxna beskriver att de i kontaktfamiljen getts möjlighet till struktur, aktiviteter och ett positivt förhållningssätt i livet. Flertalet av de unga vuxna har kvar kontakten med sin familj, som tydligt blivit en kompletterande familj och ett förstärkt nätverk. De beskriver de lärdomar de anser sig ha fått och berättat om stöd i vuxenblivandet, t ex studier, något som också beskrivs av Sjöblom & Höjer (2011). Kontaktfamiljen har tagit i sin roll att stötta flera av de unga vuxna även upp i vuxen ålder. I fokusgrupperna med kontaktfamiljerna framkommer en stolthet i att kunna ge barnen ett andrum från en annars kaotisk tillvaro och ge möjlighet till andra aktiviteter och att träna i att kunna säga sin mening. Socialsekreterarna i intervjuerna beskriver till stor del en positiv syn på insatsen men en stark önskan om att få veta mer om vad insatsen kan innebära för barnen.

I rapporten framkommer också flera mer negativa sidor av insatsen kontaktfamilj. De unga vuxna beskriver att besluten ofta fattats utan att de varit delaktiga och flera av dem har känt sig utpekade som problembärare. Både de unga vuxna och kontaktfamiljerna beskriver brister i socialtjänstens arbete, kring barns delaktighet och tydlighet i rollfördelning mellan barnhandläggare och kontaktsekreterare. Genom att arbeta efter den processkarta som redovisas i rapporten skulle socialtjänsten kunna stärka barnets delaktighet. De brister som särskilt pekas ut är arbetet med matchning, uppföljning och avslut av insatsen kontaktfamilj. För att få fram barnets åsikt är det av vikt att det enskilda barnet kommer till tals via uppföljande barnsamtal. Stort ansvar vilar på barnhandläggaren, men i rapporten poängteras vikten av samarbete mellan kontaktsekreterare och barnhandläggare.

En fråga som behandlats i arbetsgruppen har varit den arbetsbelastning som både åligger barnhandläggare och kontaktsekreterare. Det har också visats i arbetsgruppens arbete då det har varit svårt att frigöra deltagare från ordinarie arbetet. För att möjliggöra ett gott arbete med insatsen kontaktfamilj krävs möjlighet till att kunna avsätta tid för barnsamtal och kontakt med kontaktfamiljerna.

I intervjuerna med socialsekreterare framkommer en önskan om utveckling av arbetet med handledning och stöd till kontaktfamiljer inom socialtjänsten. Även kontaktfamiljerna efterfrågar mer kontakt och stöd från socialtjänsten.

Vi kan i rapporten inte dra några direkta slutsatser utifrån vår studie då underlaget är litet och det inte finns några absoluta sanningar. Dock finner vi överlag att insatsen på många sätt hjälpt de ungdomar vi mött, både i denna undersökning och i vår tidigare forskning. Både socialsekreterarna och kontaktfamiljerna vittnar om många positiva erfarenheter som visat att barn och ungdomar troligtvis har fått stora fördelar av insatsen kontaktfamilj.

Insatsen kontaktfamilj har i flera uppmärksammade rapporter (Vinnerljung et al 2011) utifrån kvantitativa mätningar beskrivits ha negativa effekter för de barn och ungdomar som har erhållit insatsen. Denna rapport har fått en stor påverkan på kommunernas inställning till att använda insatsen kontaktfamilj, något som framkommit i våra intervjuer av socialsekreterare och i arbetsgruppens arbete. Frågan är om målet med insatsen kontaktfamilj kan formuleras på ett annat sätt (se Berg Eklundh 2013) och om värdet av insatsen för barnet "här och nu" är det viktigaste. Ett exempel på det är från studien UBU-KF, där barnen gav höga betyg på frågor om fritidsaktiviteter, om de är trygga i kontaktfamiljen och om respektfullt bemötande, vilket kan tolkas som om de har det bra i kontaktfamiljen "här och nu". Även Vinnerljung m. fl. (2011) ställer frågan om att det kanske "*räcker om barnet har det bra i kontaktfamiljen*" men att socialtjänsten då bör förändra sin målsättning med insatsen.

En viktig punkt är att de båda kontaktinsatserna, kontaktperson och kontaktfamilj räknas ihop som en insats i statistiken. Insatserna är av olika karaktär och kontaktfamilj ges oftare till yngre barn och kontaktperson till något äldre barn, som också oftare har en egen problematik. Om en uppdelning skulle göras mellan de olika insatserna skulle fortsatta studier gällande de olika insatserna underlättas. Intervjuer gjorda i denna rapport och i tidigare studier gjorda av författarna (se Berg Eklundh 2005, 2010, Nilsson 2005) visar på att barnen, om det fungerar bra i kontaktfamiljen, genom sin vistelse där, får möjlighet att vidga sitt nätverk, ta del av andra aktiviteter samt i vissa fall avkoppling från ett konfliktyllt hemliv. Flera av de unga vuxna beskriver tryggheten i att få en struktur, god mat och aktiviteter under vistelsen i kontaktfamiljen. De har känt förtroende och tillgång till samtal med andra vuxna vilket medfört att de bättre förstått sin situation. Även de intervjuade kontaktfamiljerna berättar om hur de ser som sin uppgift att ge barnen stimulans och inblick i ett annat familjeliv. Beskrivningarna kan ses som en fin bild av det som Andersson (2005) skriver som barns livsbetingelser "här och nu". Flera av de unga vuxna kan också berätta om hur de fått med sig goda erfarenheter som de har nytta av i sitt vuxna liv. Många av de barn och ungdomar som har en kontaktfamilj, har en utsatt livssituation, men de uppfattar själva att det är föräldrarnas behov som ska tillgodoses genom en kontaktfamilj. Genom att ett föräldraperspektiv blir vägledande för beslutet om att tillsätta en kontaktfamilj riskerar barnen att ges en roll av, och även uppleva sig som problembäraren, istället för att barnens behov analyseras och diskuteras i enlighet med intentionerna i Socialtjänstlagen och FN:s Barnkonvention (se t ex. Berg Eklundh 2010, 2013). De ungas erfarenheter av sina relationer och förhållanden i kontaktfamiljen kan uppfattas som att de har fått en komplettering av sin familj genom denna andra familj. Deras anhörighet har skapat ett behov av andra vuxna som kontaktföräldrarna tillgodosett. De unga har fått tillgång till alternativa förhållningssätt både

i vardaglig samvaro och i planering för framtiden. Deras kontaktfamiljer kan således både ha gett tillgång till ett stöd som "human beings" (se Sommer, 2005) för barnen samtidigt som några dessutom fick hjälp med strategier för sitt vuxenblivande.

Sammanställning av slutsatser för socialtjänstens fortsatta arbete

I ovanstående arbete framkommer brister i hur barnens delaktighet tas tillvara, även om ambitionen hos socialsekreterarna är stor. Både i tidigare forskning och i intervjuerna beskrivs att barnens delaktighet stärkts under utredningen, men att det finns brister då insatsen ska påbörjas och under uppföljningen. Det finns flera förbättringsmöjligheter som skulle kunna stärka barnets röst och också innefatta ett mer evidensbaserat arbetssätt.

- Att formulera och använda en process för arbetet kring kontaktfamilj (som exempel, se bilaga 4) och formulera hur rutiner ska följas kring uppföljningsmöten och avslutning.
- Att tydligare föra in var i denna process som barnets delaktighet bör stärkas och tydliggöra var ansvaret ligger. Särskild vikt bör läggas på arbetet med matchning och uppföljning, delar där det i intervjuerna framkommer organisatoriska brister i, att ta tillvara barnets röst.
- Att finna former för att stärka relationen mellan barnet, dess biologiska familj och kontaktfamilj, samt att detta arbete ses som en förutsättning för insatsens genomförande och därför måste prioriteras. En arbetsmodell för att stärka relationerna kan vara samtalsmodellen "Att föra barnen på tal" som medarbetare i nordostkommunerna fått utbildning i.
- Att socialsekreterare, både barnhandläggare och kontaktsekreterare garanteras en arbetssituation som frigör tid för reflektion och möjligheter att kunna prioritera möten med barn och deras familj.
- Att en struktur för barnsamtal införs, där socialsekreterare ges riktlinjer för när barnsamtal ska hållas och vad som är bäst för olika åldrar. Här bör även förståelsen för att det krävs kunskap och erfarenhet för att prata med barn föras in, vilket kan kräva kontinuerlig fortbildning.
- Att finna former för hur stöd och handledning till kontaktfamiljerna ska utformas.
- Att i fortsatta studier följa upp insatsen utifrån barnens behov och finna former för kartläggning av insatsen över tid.

Till sist

FoU Nordosts deltagande i Stockholm stads EBP-projekt, har gett möjlighet till att i praktiken, i kunskapsutvecklingen av det sociala arbetet, pröva de grundpelare som ett evidensbaserat arbetssätt vilar på. Med utgångspunkt från tidigare forskning har vi tillsammans med kommunernas medarbetare, både i arbetsgrupp och genom intervjuer, formulerat projektets frågeställningar att arbeta med. De unga vuxna har bidragit med sina erfarenheter, liksom kontaktfamiljerna i sin roll som utövare. Arbetet med att utveckla UBU KF har skapat underlag för att pröva en systematisk uppföljning tillsammans med både praktiker och brukare. Därigenom kunde även barnens biologiska föräldrar komma till tals, en grupp aktörer som annars tyvärr inte hade inrymts i detta projekt.

Vi vill avsluta med att tacka samtliga deltagare som bidragit i detta projekt, genom deltagande i arbetsgrupper och intervjuer. Både socialarbetare och kontaktfamiljer har bidragit med sina kunskaper och erfarenheter. Men framför allt vill vi tacka er unga vuxna som genom era egna erfarenheter, synpunkter och idéer gett oss kunskap för den fortsatta utvecklingen av insatsen kontaktfamilj.

Del V Referenser och bilagor 1 - 5

Referenser

- Aldgate J. & Bradley M. (1999). *Supporting Families through Short-term Fostering*. London; The Stationery Office.
- Alexandersson, K. & Nyman, M. (2012). *Preliminär modell för ökad brukarmedverkan inom den sociala barnvården*. Projektrapport Dalarnas forskningsråd IFO
- Alexandersson, K. & Hyvönen U. (2014). *Barnen vill – Vågar vi*. Allmänna Barnhuset
- Andersson, G. (1992). *Stöd och avlastning – om insatsen kontaktperson/familj*. Lunds universitet: Meddelanden från socialhögskolan 1992:2
- Andersson, G. (1995) ”*Barn i samhällsvård*”. Studentlitteratur, Lund.
- Andersson G (1998) *Involving Key Stakeholders in Evaluation – a Swedish Perspective*. Social Work in Europe, volume 6 No 1.
- Andersson, G. & Arvidsson Bangura, M. (2001). *Vad vet vi om insatsen kontaktperson?*. Lund: Lunds universitet, Socialhögskolan
- Andersson, G. (2003). *Evaluation of the Contact Family Service in Sweden*. Evaluation Family Support: Thinking Internationally, Thinking Critically
- Andersson, G. & Rasmusson B. (2006). *Fosterbarns perspektiv på socialtjänstens företrädare*. Socialmedicinsk tidskrift 1 2006
- Andersson, G. (2005). *När barnet står mellan familj och fosterfamilj*. Socionomen 2005/4.
- Andersson G. (2008). *Utsatt barndom – olika vuxenliv. Ett longitudinellt forskningsprojekt om barn i samhällsvård*. Stiftelsen Allmänna Barnhuset 2008:2.
- Andersson, G. (2013). *Reflektioner om dilemman i social barnvård*. Socialvetenskaplig tidskrift nr 2
- Antonovsky, A. (1987). *Hälsans mysterium*. Stockholm: Natur och Kultur
- Aldgate J. & Bradley M. (1999). *Supporting Families through Short-term Fostering*. London; The Stationery Office.
- Aresik-Ram, S. & Elf, M. (1997). *Mitt sociala nätverk*. Psykologiförlaget AB.
- Berg Eklundh L. (2002) *39 kontaktfamiljer*. Stockholm, Institutionen för socialt arbete, Magisteruppsats
- Berg Eklundh, L. (2005). *Kontaktfamiljsuppdraget i norrkommunerna i Stockholms län*. FoU rapport 3/2005
- Berg Eklundh, L. (2010). *Kontaktfamilj. En förebyggande stödinsats eller mellanvård?* Institutionen för socialt arbete. Stockholms universitet
- Berg Eklundh, L. & Matscheck, D. (2012). *Medför BBIC ett förbättrat barnperspektiv?* Rapport nr. 19/2012 FoU Nordost i Stockholms län
- Berg Eklundh, L. (2013). *Kontaktfamilj – en insats för livet eller för barndomen*. I *Psykisk hälsa 2013 nr 4*
- Bohlin, I. (2010). *Systematiska översikter, vetenskaplig kumulativitet och evidensbaserad pedagogik*. Pedagogisk forskning i Sverige 2010 årgång s 164-186
- Bronfenbrenner U (1979) *The ecology of human development. Experiment by nature and design*. Cambridge MA: Harvard University press
- Bronfenbrenner, U. (2005). *Making Human Beings Human – Bioecological Perspectives on Human Development*. Sage Publication, London

- Cocozza, M. (2003). *Anmälningsplikten som instrument för att identifierar barn som behöver samhällets skydd*. Rapport nr 26, Avdelningen för Barn och ungdomspsykiatri, Hälsouniversitetet, Linköping.
- Christensen E. & Egelund, T. (2002) *Bornesager. Evaluering av den forebyggende indsats*. Köpenhamn, Socialforskningsinstituttet 2002:10 Köpenhamn, Socialforskningsinstituttet 2002:10
- Enell, S. (2009). *Barnet i utredningen – en uppföljningsstudie om barns ställning i barnavårdsutredningar genomförda i BBIC*. FoU-rapport 2009:6 Luppen kunskapscentrum, Jönköpings län
- Franséhn, M. (2012). *Den hedervärda medborgaren*. i Johansson, H & Bäck-Wiklund, M. (2012) *Att fostra familjen – en grundbok om styrning, föräldraskap och socialtjänst*. Liber. Malmö
- Forinder, U. & Hagborg E. (red) (2008). *Stödgrupper för barn och ungdomar*. Studentlitteratur, Stockholm.
- Garbarino J. Dubrow N et al. (1992) *Children in Danger. Coping with the consequences of community violence*. San Francisco, CA; Jossey-Bass.
- Hart, R. (1992). *Childrens Participation from Tokenism to Citizenship*. UNICEF International Child Development Center
- Höjer I. & Sjöblom Y. (2011). Att stå på egna ben – om övergången från samhällsvård till vuxenliv. I *Socialvetenskaplig tidskrift nr.1 2011*.
- James, A. & Prout, A. (1990). *Constructing and reconstructing childhood*. London, Falmer Press.
- Jonsson, L. & Regner, M. (2003). *Ensamma föräldrar och vanliga familjer*. Göteborgs Universitet, Institutionen för socialt arbete. Skriftserie 2003:8.
- Kejerfors J. (2007) *Parenting in Urban Slum Areas – Families in a Shantytown of Rio De Janeiro*. Stockholm; Institutionen för socialt arbete, Avhandling 2007.
- Kvale, S. (1997). *Den kvalitativa forskningsintervjun*. Lund: Studentlitteratur
- Lagerberg, D. & Sundelin, C. (2000). *Risk och prognos i socialt arbete med barn – forskningsmetoder och resultat*. Gothia, Stockholm
- Larsen, E. (2009) *Stottekontakt og besokshjem fra barnevernet – foreldre opplever bedre mestring*. Fritid for alle; www.fritidforalle.no 29. januar 2009.
- Larsson, S. (2005). Kvalitativ metod – en introduktion. I *Forskningsmetoder i socialt arbete*.
- Larsson, S., Lilja, J. & Mannheimer, K. (2005). Studentlitteratur, Lund.
- Lundström, T. (1993). *Tvångsomhändertagande av barn. En studie av lagarna, professionen och praktiken under 1990-talet*. Akademisk avhandling, Stockholm, Socialhögskolan.
- Löhman, M. (2013). *Kontaktfamilj – till vem, varför och hur?* FoU rapport 2013:3 Region Gävleborg
- Lönback, E. B. & Östberg, Ö. (2007). *Forskningscirklar – för kunskapsfördjupning och utvecklingsarbete*. U-serien nr 6/7 USK Forsknings och Utvecklingsenheten. Stockholm
- Nilsson, A. (2005). *Insatsen kontaktfamilj: en studie av barn i kontaktfamilj via intervjuer av barn, socialsekreterare och genomgång av akter*. Magisteruppsats, Stockholms universitet
- Näsman, E. (1998). Känsla av sammanhang i ett familjeperspektiv. i *Känsla av sammanhang i teori, empiri och kritik*. Forskningsnämnden, Uppsala

- Näsman, E. & von Gerber, C. (2003). *”Det angår ju oss” – Barnperspektivet*. Institutionen för tematiska utbildning och forskning, Linköpings universitet.
- Näsman, E. (2014). *Perspektiv på barns delaktighet som anhöriga*. I ”Barns rätt som anhöriga – en antologi om att göra barn delaktiga. Stiftelsen Allmänna Barnhuset. Stockholm.
- Oscarsson, L. (2009). *Evidensbaserad praktik inom socialtjänsten*. Sveriges Kommuner och Landsting och SKL, Kommentus.
- Psykisk hälsa (2012). *Vad anser socialtjänsten om insatsen kontaktfamilj? – resultat av en enkät bland landets kommuner* www.mind.se
- Rasmusson, B. (2003). *Ett nytt paradigm i synen på barn och barndom*. bilaga 8 i SOU:127
- Rasmusson, B. (2004). *Barnavårdutredningar på nya grunder*, Meddelande från socialhögskolan 2004:1
- Rasmusson, B., Hyvönen, U., & Mellberg, L. (2004). *Utvärderingsmöten. En studie av barns delaktighet och medbestämmande*, Stockholm: Socialstyrelsen
- Rasmusson, B. (2009). *Analys, bedömning och beslut i utredningar enligt BBIC*, Socialstyrelsen. Stockholm
- Regné, M. (2006). *Familjebilder – Om klientfamiljer, kontaktfamiljer och idealfamiljer*. Institutionen för socialt arbete. Avhandling.
- Roman, S. & Johansson, M. & Claesson, K. (2002). *Kontaktfamilj – för vem*, Meddelande 2002:39 Länsstyrelsen i Jönköpings län.
- Schantz, Y. (2005). *Hur synliggörs barnperspektivet i kontaktfamiljsprocessen?: en undersökning med fokus på avslutningen*. Magisteruppsats, Lunds universitet
- Shier, H. (2001). Pathways to Participation: Openings, Opportunities and Obligations. *Children & Society*, 15: 107-117.
- Sinclair, I. & Wilson, K. (2003). *Matches and Mismatches: The Contribution of Carers and Children to the Success of Foster Placements*. *British Journal of Social Work* 33, 871-884
- Socialstyrelsen (1969). *Råd och anvisningar*
- Socialstyrelsen (2004). *Samtal med barn i socialtjänsten*
- Socialstyrelsen (2005). *Termbanken*
- Socialstyrelsen (2006). *Grundbok, Barns behov i centrum (BBIC)*.
- Socialstyrelsen (2012). *Barn och unga – insatser under 2011*.
- Socialstyrelsen (2013). *Stöd till anhöriga - vägledning till kommunerna för tillämpning av 5 kap. 10 § socialtjänstlagen*.
- Socialstyrelsen (2013). *Barn som anhöriga – Konsekvenser och behov när föräldrar har allvarliga svårigheter eller avlider*.
- Socialstyrelsen (2014) *Barn och unga – utreda, planera och följa upp öppenvårdsinsatser enligt socialtjänstlagen*.
- Sommer, D (2005) *Barndomspsykologi – utveckling i en förändrad värld*. Liber. Stockholm
- Sommerschild, H. (1999). *Bemästrandet som ett vägledande begrepp*. i Gjaerum, B. & Groeholt, G. & Sommerschild, H. *Att bemästra*, Svenska föreningen För psykisk hälsa. Stockholm
- Solantaus, T. (2012). *Föra barnen på tal – när en förälder har psykisk ohälsa*. [www. Anhöriga.se](http://www.Anhöriga.se)
- Sveriges officiella Statistik, SoS 2013. *Barn och unga insatser år 2012*. Socialstyrelsen. Stockholm

- Teng, S. (2010). *Kontaktpersoner för ungdomar genom socialtjänsten – en studie om hur dessa insatser avslutas*. FoU-Södertörns skriftserie nr 89/10
- Tur-Kaspa, H. (2004). *Social-Information-Processing Skills of Kindergarten Children with Developmental Learning Disabilities*. *Learning Disabilities Research & Practice*, 19 (1), 3-11
- Vedung, E. (1998). *Utvärdering i politik och förvaltning*. Studentlitteratur. Lund.
- Vinnerljung, B., Brännström, L. & Hjern, A. (2011). *Kontaktfamilj/-person för barn. Uppföljning och utvärdering med registerdata*. Institutionen för socialt arbete, Stockholms universitet.
- Werner, E. & Smith, R. (2001). *Journeys from Childhood to Midlife, Risk, Resilience and Recovery*. Cornell University Press, New York
- Wibeck, V. (2010). *Fokusgrupper–om fokuserade gruppintervjuer som undersökningsmetod*. Studentlitteratur. Lund
- Wörlén, M. (2010). *Att prioritera i socialtjänsten – om kommunalt handlingsutrymme och beslutsfattande*. *Socialvetenskaplig tidskrift* nr 1. 2010
- Östberg, F. (2010). *Bedömningar och beslut. Från anmälan till insats i den sociala barnavården*. Avhandling. Rapport i socialt arbete nr 134. Socialhögskolan. Stockholm

Förarbeten, propositioner, lagtexter, mm

Barnavårdslagen 1960. SOU 1956:61

Om socialtjänsten. Proposition 1979/80:1

Sekretess till skydd för underårig. Proposition 1988/89:67

Stärkt stöd och skydd för barn och unga. Proposition 2012/13:10

Socialtjänstlagen 212:776

Evidensbaserad praktik inom socialtjänsten – till nytta för brukaren. *Betänkande av Utredningen för kunskapsbaserad socialtjänst*. SOU 2008:18

Ny socialtjänstlag. Huvudbetänkande av socialtjänstkommittén SOU 1994:139

Muntlig kommunikation

Näsman, E. 2013-10-31 (PP-presentation) *Att forska med barn*

Söderblom, B. 2014-05-28 (PP-presentation) *Barnets bästa i kontaktfamiljesammanhang*

Bilaga 1

Intervjuguide socialsekreterare

- Hur många kontaktsekreterare har in i kommunen?
- Hur samarbetar ni i kontaktfamiljsärenden?
- Hur många kontaktfamiljsärenden?
- Hur görs rekrytering av kontaktfamiljer?
- Hur görs intervjun?
- Hur görs matchning?
- Hur tänker ni kring nätverket kring barnet?
- Hur formuleras syfte – uppdrag?
- Hur ser ni på barnets delaktighet? Vem ansvarar? – under utredningen – påverkan av insatsen - under uppföljningen – avslut?
- Hur görs uppföljning – omprövning - vilka medverkar?
- Hur görs uppföljning i ärendet?
- Hur arbetar ni med relationen – kontaktfamilj – barn – biologisk familj?
- Hur tänker ni kring kontaktfamiljens barn?
- Hur arbetar ni med andra insatser parallellt med kontaktfamilj?
- Hur ser ni på utbildning – handledning till kontaktfamiljer?
- Vilka behov/önskemål om utvecklingsområden har ni?
- Har ni andra frågor?

Bilaga 2

Intervjuguide – unga vuxna

1. *Grundfrågor inför intervjun:*

2. Kön och ålder.

3. Hur/var bor du nu?

4. Hur gammal var du när du fick en kontaktfamilj?

5. Hur länge var du i din kontaktfamilj? Hade du en eller flera kontaktfamiljer?

6. Kände du kontaktfamiljen innan du började vara hos dem?

7. *Temat för intervjun:*

8. Hur kommer det sig att du hade en kontaktfamilj?

a. enligt vad de vuxna sade till dig, b. enligt din uppfattning

9. Undrade du varför du skulle vara där? Berätta om dina tankar.

10. Tror du att du/din familj hellre skulle ha fått annat stöd? I så fall vad? Hade ni annat stöd?

11. Hur fick du vara med och påverka att du skulle ha en kontaktfamilj? På vad sätt?

12. Hur såg din kontakt ut med socialtjänsten? Vad talade de med dig om?

13. Vad var det bästa med att vara i en kontaktfamilj? Vad gjorde du? Tycker du att det var något du lärde dig? Är det något som du har nytta av idag?

14. Har du något speciellt minne från tiden i kontaktfamilj? Berätta.

15. Var det något som var svårt med att vara i en kontaktfamilj?

16. Vad tyckte din familj om att du åkte till en kontaktfamilj?

17. Berätta lite om vad du/ni gjorde en dag i kontaktfamiljen.

18. Hur bodde du i kontaktfamiljen?

19. Hur trivdes du? Hur blev du bemött?

20. Fanns kontaktföräldrarna till hands för dig, kunde du prata med dem om viktiga saker?

Gjorde du det?

21. Uppfattade du några skillnader i familjelivet mellan din egen familj och kontaktfamiljen?

Berätta om det.

22. Hur uppfattade du din relation/kontakt med kontaktfamiljsföräldrarna?

23. Hur uppfattade du din relation/kontakt med kontaktfamiljsyskon eller andra barn i kontaktfamiljen?

24. Hur uppfattade du din relation/kontakt mellan dina föräldrar och kontaktfamiljsföräldrarna?

25. Hur avslutades det? Berätta om det.

26. Har du någon relation/kontakt med kontaktfamiljen idag, skulle du vilja ha det?

27. Vilken är din syn på insatsen kontaktfamilj? Skulle du rekommendera detta till någon annan?

Skulle du själv kunna tänka dig att bli kontaktfamilj?

Bilaga 3 Intervjuguide för fokusgrupper

Temafrågor – kontaktfamilj

Först presentation – hur länge kontaktfamilj – erfarenhet av hur många barn/uppdrag

Tematisering – om kontaktfamiljen:

Hur uppfattar ni ert uppdrag? Vad är syftet med insatsen?

Hur är det att vara kontaktfamilj?

Tematisering – barnperspektiv:

Hur tror ni det är för ett barn att komma till en kontaktfamilj? Vad är bra – mindre bra?

Hur mycket tror ni att barnet själv har fått bestämma?

Hur tror ni att det är för era biologiska barn?

Tematisering - samarbete

Hur ser ni på kontakten med de biologiska föräldrarna?

Hur ser ni på kontakten med socialförvaltningen?

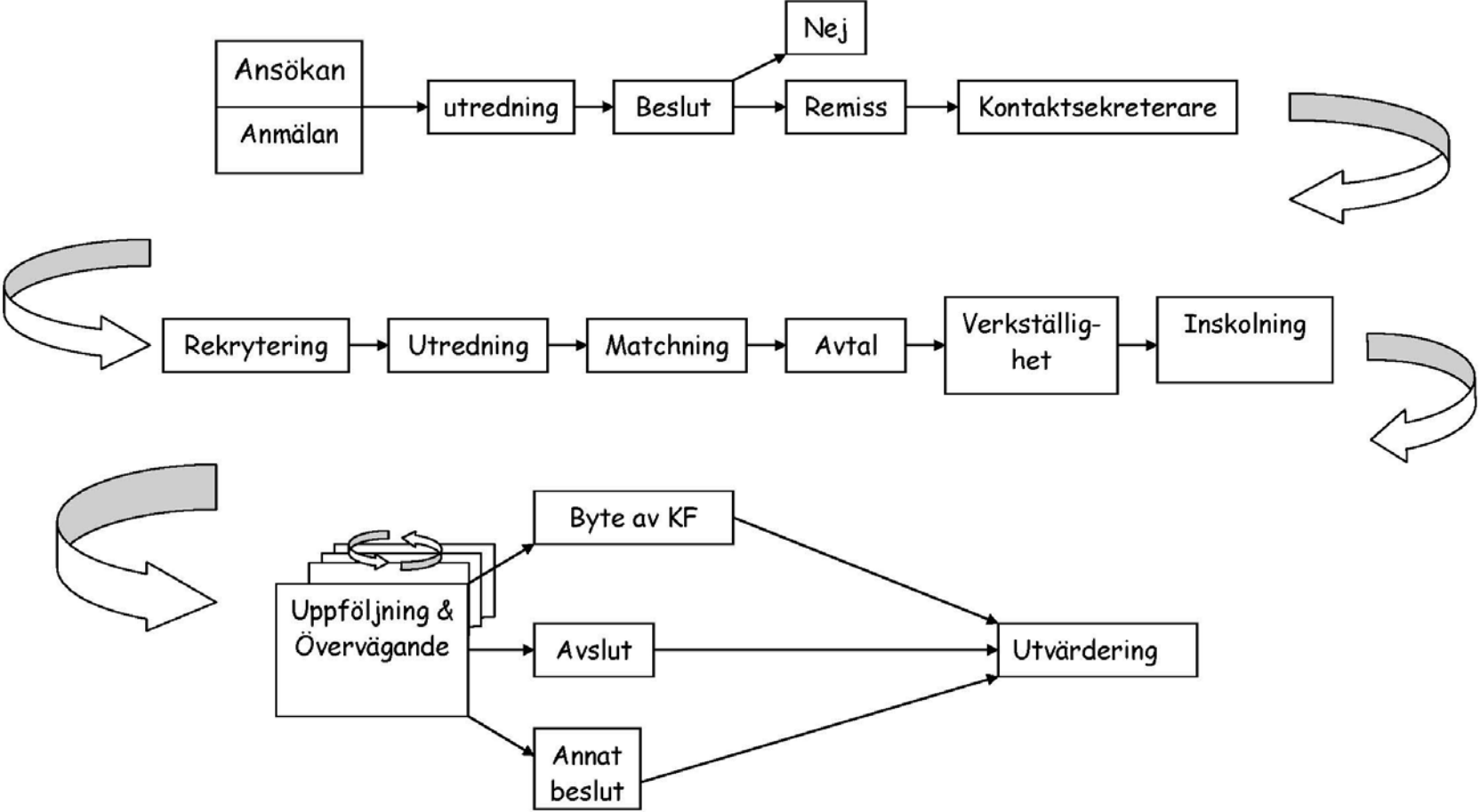
Avslutningsfrågor - rundfråga

Har ni några önskingar eller förslag – ex utbildning?

Rekommenderar ni andra familjer att vara kontaktfamilj?

Bilaga 4 Processkarta för kontaktinsatserna

Flödesschema kontaktfamiljer & kontaktpersoner

Bilaga 5 Struktur för målformuleringar för insatsen kontaktfamilj

– En sammanställning av grupparbeten från temadag på FoU Nordost 2014-02-13

Ex. nr.	Vad vill man?	Mål	Syfte	Uppdrag	Mätbart hur?	Kommentar
0	Att Kalle ska få kompisar/utvecklande fritidsaktiviteter	Kalle har kompisar/utvecklande fritidsaktiviteter	Att Kalle ska få kompisar/utvecklande fritidsaktiviteter	Skapa förutsättningar och stötta Kalle i att få kompisar/utvecklande fritidsaktiviteter	Enkät om Kalles fritid	Förslag till modell
1	- Att Kalle ska få vistas i en trygg och stimulerande miljö - Att modern får avlastning	K har egna intressen som han kan bibehålla i hemmiljön	Att K ska få egna intressen som han kan bibehålla i hemmiljön	Att hitta alternativa aktiviteter för stimulans som K är intresserad av	Att fråga K om vilka intressen han har och att vårdnadshavaren stöttar honom i hans intressen	
2	-Att Kalle ska få den vård och omsorg han behöver under trygga och stabila förhållanden. -Att mamman är psykiskt närvarande och stabil. - Tillgång till socialt nätverk under trygga och förutsägbara former. - Tillgång till lugna, trygga, stabila förebilder.	Att K har den vård och omsorg han behöver under trygga och stabila förhållanden Att K har tillgång till lugna, trygga och stabila förebilder	Att K ska få tillgång till lugna och stabila förebilder			
3	-Att vidga Kalles och mammas nätverk -att skapa ytterligare en stabil relation för att ge Kalle stimulans - att ge mamma avlastning när så behövs.	Att K har ett utökat nätverk med positiva vuxna	Att K får ett utvidgat nätverk genom kontaktfamiljen	Hjälpa till att skapa ett nätverk ex. genom att delta i fritidsaktiviteter	Uppföljning med barnet genom att göra nätverkskarta – UBU-kf	

4	<p>Att Kalle ska stimuleras och aktiveras utanför hemmet. Att Kalle ska få möjlighet att utveckla sin egen identitet utan påverkan från egen sin egen familj Att Kalle ska ha en kontinuerlig kontakt med någon annan vuxen än som mamma. Att Kalle ska få vistas i en trygg miljö där han inte behöver oroa sig för sin mamma.</p>	<p>Att K stimuleras och aktiveras utanför hemmet</p> <p>Att K har ett utvidgat nätverk där det ingår andra vuxna än mamma</p> <p>Att K:s oro för mamma minskat och upplevelsen av trygghet ökat</p>	<p>Att K ska få stumulus och aktiveras utanför hemmet</p> <p>Att K får möjlighet till andra vuxna relationer än mamma</p> <p>Att minska K:s oro för mamma minskat och öka upplevelsen av tryggheten</p>	<p>Att skapa förutsättningar för stabila relationer för K</p> <p>Att trygga K...</p>		
---	---	---	---	--	--	--

HUR KAN MAN UTVECKLA SOCIALTJÄNSTENS ARBETE MED KONTAKTFAMILJ FÖR ATT ÖKA BARNENS DELAKTIGHET?

Rapport från ett EBP-projekt på FoU Nordost om insatsen kontaktfamilj.
Författare: Agneta Nilsson och Lotta Berg Eklundh

Under två år har FoU Nordost arbetat med ett projekt om kunskapsutveckling för socialtjänstens arbete med kontaktfamilj. Projektet har finansierats av Europeiska socialfonden, (ESF) i samarbete med Stockholms stad. Projektets huvudsyfte har varit att utveckla kunskap och kompetensutveckling för socialtjänstens arbete inom området kontaktfamilj. Ett ytterligare mål har varit att utveckla ett IT-stöd för strukturerad uppföljning av kontaktfamiljsinsatsen genom en modul inom UBU (Uppföljning Barn och Ungdom). Frågeställningar har varit hur barnets delaktighet ska kunna stärkas i kontaktfamiljsprocessen, hur mål och syfte med insatsen ska bli tydligare och lättare kunna följas upp och hur socialtjänsten kan arbeta med insatsen kontaktfamilj utifrån barnets perspektiv. Då projektet ingår i ett EBP-projekt som ska bygga på en evidensbaserad praktik redovisas i rapporten tidigare forskning om kontaktfamilj, teoretiska utgångspunkter, de professionellas kunskaper och brukarnas och utförarnas erfarenheter.

I projektets inledning inbjöds de kommuner som ingår i FoU Nordost, men även intresserade i övriga kranskommuner att delta i projektet. Under projekttiden har deltagare från 11 kommuner deltagit i arbetsgrupper och seminarier. Arbetsgruppens arbete har varit vägledande för projektets framväxt och socialsekreterarna har via arbetande seminarier med inbjudna föreläsare arbetat med de olika temana. Under projekttiden har intervjuer genomförts av socialsekreterare, både kontaktsekreterare och barnhandläggare i syfte att söka vilka behov av kunskap och utveckling som finns inom kommunerna. För att få med kunskap om hur barnen ser på insatsen kontaktfamilj intervjuades åtta unga vuxna som tidigare haft kontaktfamilj. Därefter inbjöds kontaktfamiljer till fokusgrupper för en diskussion om deras önskemål och erfarenheter. Under projekttiden har en modul för uppföljning, av kontaktfamiljsinsatsen, UBU-KF (Uppföljning Barn och Unga – kontaktfamilj) prövats av fyra kommuner under fyra månader.

Resultaten visar att det finns en stark önskan och strävan efter att öka barnens delaktighet i arbetet med kontaktfamilj, både från socialsekreterarna, kontaktfamiljerna och de unga vuxna. I rapporten påvisas svårigheter i arbetet med barnens delaktighet, som kan bero på socialsekreterarnas stora arbetsbörda, att det finns organisatoriska oklarheter om vem som ansvarar för barnens delaktighet och också kring rutiner vid t.ex. avslutning och uppföljningsmöten. I studien framkommer att kontaktfamilj är exempel på skyddande faktorer för barn och ungdomar, då flera av de unga vuxna i studien beskriver att de via kontaktfamiljerna fått med sig lärdomar och förebilder i sitt vuxenblivande och att flera av dem har fortsatt kontakt. I studien UBU-KF och i fokusgrupperna framkommer att kontaktfamiljerna kan ge barn ett gott liv ”här och nu” och vara ett alternativ till ett annars oroligt familjeklimat. I studien framkommer också att det finns ett behov av fortsatt arbete kring hur mål och syfte med insatsen formuleras och kring utformning av uppföljning och kartläggning av insatsen.